

№ 02 (2024)
АҚПАН 2025 ЖЫЛ

АІВҮН

Республикалық әскери-патриоттық

МАЗМҰНЫ:

ЖЕҢІС КҮНІНЕ АРНАП
КОНЦЕРТ ҚОЙДЫ 4

ПРИКОСНОВЕНИЕ
К ПОДВИГУ 6

«ЕЛ ҚОРҒАЙТЫН
АЗАМАТТАРДЫ
ТӘРБИЕЛЕЙМІЗ»..... 11

ХАН КЕНЕСАРЫ –
БЕСКОМПРОМИССНОСТЬ
ПОЛИТИКА И ИСКУССТВО
ПОЛКОВОДЦА 15

АСТАНАДА АУҒАН
СОҒЫСЫНАН ОРАЛМАҒАН
ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫ
ЕСКЕ АЛДЫ..... 21

АУҒАНСТАН СОҒЫСЫНЫҢ
АҚИҚАТЫ 22

ЕЛ БІЛЕТІН ЕРТАЕВ 26

ВОЙНА УЧИТ ЦЕНИТЬ
ЖИЗНЬ..... 31

ВЛИЯНИЕ АУТЕНТИЧНОЙ
СРЕДЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ
ЛИЧНОСТИ Б. МОМЫШУЛЫ.... 36

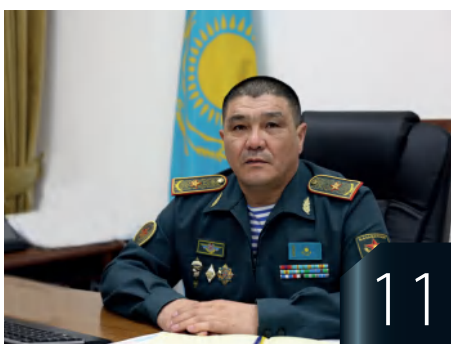
УНИКАЛЬНОМУ В АРМИИ
ПОЛКУ – 25 ЛЕТ 38

4

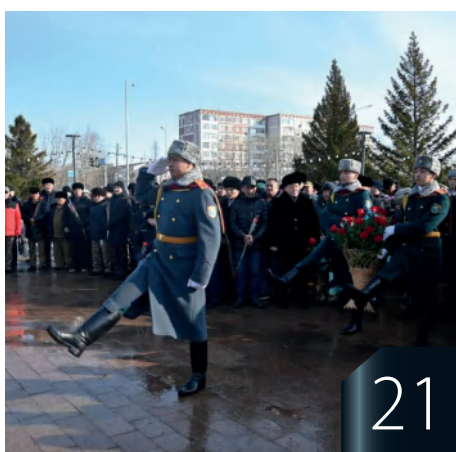
6

11

15

21

22

26

АУВІН

Республикалық әскери-патриоттық журнал

ШЫҒАРУШЫ РЕДАКТОРЛАР

Тимур Аубакиров

Ерлібай Қадырбай

ДИЗАЙНЕР

Мейрам Токжуманов

ТІЛШІЛЕР

Рима Әбеуова

Фархат Кинжитаев

Алуа Искакова

Нариман Дюсенов

КОРРЕКТОРЛАР

Сымбат Нұрхайдарова

Наталья Варнавская

ФОТОТІЛШІ

Журналда Думан

Құрманғалиевтің

фотолары пайдаланылған

E-MAIL: info@sarbaz.kz

МЕНШІК ИЕСІ:

«Әскери ГАЗ Медиа» ЖШС Қазақстан Республикасы, 010000, Астана қаласы, Есіл ауданы, Комсомол тұрғын алабы, Домалақ ана көшесі, 11 үй.
Тел. 8 (7172) 25-21-63

Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігінің тапсырысы бойынша шығарылады

Автордың пікірі редакцияның көзқарасын білдірмейді. Қолжазбалар мен фотосуреттер рецензияланбайды және авторларға қайтарылмайды.

Журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінде тіркеліп, 2015 жылғы 30-сәуірде №5341-Ж күәлігі берілген Шығуы ай сайын. Бағасы еркін. Таралымы 366 дана. Тапсырыс № 02

ӘСКЕРИ МУЗЫКАНТТАР ЖЕҢІС КҮНІНЕ АРНАП КОНЦЕРТ ҚОЙДЫ

ҚР Қарулы Күштері
Ұлттық әскери-
патриоттық
орталығының
шығармашылық
ұжымы «Азия парк»
сауда ойын-сауық
орталығында концерт
ұйымдастырды.

Әскери қызметшілер оны Ұлы Отан соғысындағы Жеңістің 80 жылдығына арнады.

– Біздің халық алдында өнер көрсетуіміз сан мыңдаған адамдарды біріктіретін маңызды күнге орайластырылған. Біз осы шара арқылы отандастарымызға аға буынның ерлігі туралы және сұрапыл соғыста оларға рух беріп, барлық қиындыққа төтеп беруге ынтымақтың көмектескенін еске салғымыз келеді. Бұны біз көрермендерге өнер арқылы жеткізуге тырыстық, – деп түсіндірді Ұлттық әскери-патриоттық орталығы бастығының орынбасары аға лейтенант Азамат Ақтасов.

Орталық ансамбльдің солистері мен вокалдық топтарының орындауында «Әлия», «Журавли», «Тучи в голубом», «Ехал я из Берлина», «Кестелі орамал» және «Сауыт», «Қайсар армия», «Қорғанысым – тірегім», «Жаса, қазағым» сынды патриоттық әндері орындалды. Ойынсауық орталығына келушілерді ансамбльдің би тобының орындауындағы «Сарбаздар биі» көңілдерін көтерді.

Ұлттық әскери-патриоттық орталықтың әскери оркестрінің дирижері капитан Нұрлан Қошқаровтың басқаруымен танымал классикалық және заманауи әуендер қойылымын

халық қуана қабылдады. Оркестрлердің дефилесі көрермендерді ерекше таңғалдырды.

– Сауда орталығында әскери музыканттардың келіп, концерт қоюы бізді таңғалдырды және қуантты. Көңіл-күйімді сөзбен айтып жеткізе алмаймын. Керемет орындау, сымбатты әскери киім – осының бәрі рухымызды көтеріп, Отан қорғаушыларымыз үшін мақтаныш сезімін тудырады, – деп астаналық Алуа Қажанова өз ойымен бөлісті.

Көрермендер де орындаушыларға шын жүректен алғысын жаудырып, қошемет көрсетіп, ізгі тілектерін айтып жатты.

80 лет назад закончилась самая кровопролитная война всех времен и народов и, казалось, за это время уже все стало известно об этой войне, о ее героях. Но, наверное, в этом глубинная суть Подвига: память о нем никуда не исчезает и время от времени самым неожиданным образом возвращает нас к его осмыслению и преклонению. Это рассказ о Герое Советского Союза – Жолдыбае Нурлыбаеве.

ПРИКОСНОВЕНИЕ К ПОДВИГУ

20-летний парень по имени Жолдыбай, окончив артиллерийское училище, начал свой боевой путь со Сталинграда, куда он попал в разгар тяжелых боев в сентябре 1942 года. За проявленные мужество и героизм Жолдыбай Нурлыбаев был награжден медалью «За оборону Сталинграда» и орденом «Отечественной войны II степени».

Он прошел всю войну и 30 января 1945 года в городе Лукац Крейц погиб смертью храбрых. Командиру 1-ой батареи 507-го армейского истребительно-противотанкового артиллерийского полка капитану Нурлыбаеву Жолдыбаю 24 марта 1945 года посмертно присвоено звание - Герой Советского Союза. В этом году ровно 80 лет со дня его гибели.

В наградном листе подполковник В. А. Дмитриев так описывает подвиг Нурлыбаева: «...При переходе Германской границы батарея капитана Нур-

лыбаева, разгромив численно превосходящего противника, первая перешла границу и, продолжая движение вперед, захватила ряд населенных пунктов. В бою за город Лукац Крейц, куда батарея капитана Нурлыбаева также ворвалась первая, уничтожила минометную батарею противника и в рукопашном бою уничтожила до 50 солдат противника. В этом бою пал смертью храбрых капитан Нурлыбаев. За проявленные героизм и мужество достоин высшей награды – звания «Герой Советского Союза»».

Его подвиг был описан в книге генерал-лейтенанта Ф. Е. Бокова «Весна победы», которая была издана в 1970 году. В годы Великой Отечественной войны генерал-лейтенант Боков Ф. Е. был военным комиссаром, заместителем начальника Генерального штаба по организационным вопросам, затем членом военных советов ряда фронтов.

Из книги «Весна победы»: «Полковник Х. Ф. Есипенко решил организовать преследование противника по маршруту Скерневице - Ленчица - Коло. В авангард он выделил 1-й батальон 1006-го стрелкового полка, 360-й дивизион самоходно-артиллерийских установок 266-й стрелковой дивизии, 1-ю батарею 507-го армейского истребительно-противотанкового полка под командованием капитана Жолдыбая Нурлыбаева и взвод саперов. Остальные подразделения и части составляли главные силы передового отряда.

...Высокое мастерство и самоотверженность проявили расчеты 507-го истребительно-противотанкового артиллерийского полка. Они находились в боевых порядках пехоты и, ведя огонь прямой наводкой, отразили девять танковых атак. Твердо и умело руководили действиями артиллеристов командир полка

Надя!

Последнее время, если не боюсь, что ты забыл когда я от
Медя получил письмо. Я сам договариваюсь пусть ищем с тобой
далеко. Наверно я мечтаю и шлю к мечте не мечтаю
Твое письмо никак не дойдет до меня, бывший человек
до сих пор наверно вальсирует в твоей сумке.
Но, это все ничего. Надеюсь, что мы уладим переднюю.
Давным давно! мы сейчас уладились в магазин
и пенс интеллектные вещи. Прочитай письмо в ст
Гибель со мной до сих пор очень крепко. Я думаю мы
и здесь выжили победимедем. Вой впису елота
Получи Вадимов скоро мы должны быть там.
Конечно, надеюсь после Медя очень много.
Сам мечтал уладного - вальсирует богда,
богда и о'clock все, что было, что выдал.
Твое письмо кайсера касающийся мед
мечта скоро будущего будет выключено.
У нас данное время и сейчас Вадим, Медя, Надя
и еще есть Полз и еще одна забави как забуд.
мечта точно какой-то сумки. Здоровье хорошее
Наградных людей очень много. И будет еще
много. Война кричал - крепче чем было если
полкишь Гендерсвора.
Зайчишки скоро уходят ой нас на повешенке
как Срепенко. Антон, наверно и другие люди
нададут время.
Передавай привет всем. Когда Медя увидит.
С организмом надеюсь. Твой Жорик
Искренне Медя.
29.10.44г.

крытия мемориальной плиты, посвященной Герою.

Но начну с самого начала, потому что эта удивительная, трогательная история героизма, любви и преданности заслуживает особого внимания.

На фронте в 1943 году в батарею Жолдыбая была распределена радистка, молодая девушка Екатерина Прудникова, веселая красавица и певунья-гитаристка. Естественно, она тут же привлекла всеобщее внимание, но только Жолдыбай, которого на фронте все называли Жорой, смог завладеть ее сердцем.

подполковник В. А. Дмитриев и командир батареи Ж. Нурлыбаев. Снаряд за снарядом точно в цели посылали расчеты орудий. Перед нашими позициями факелами пылали уже несколько вражеских машин. Но гитлеровцы упорно

лезли вперед.

...За самоотверженность и мужество, проявленные в боях на плацдарме, В. А. Дмитриев, Ж. Нурлыбаев, И. Я. Чередник были удостоены звания Героя Советского Союза.

В 2012 году я нашла могилу

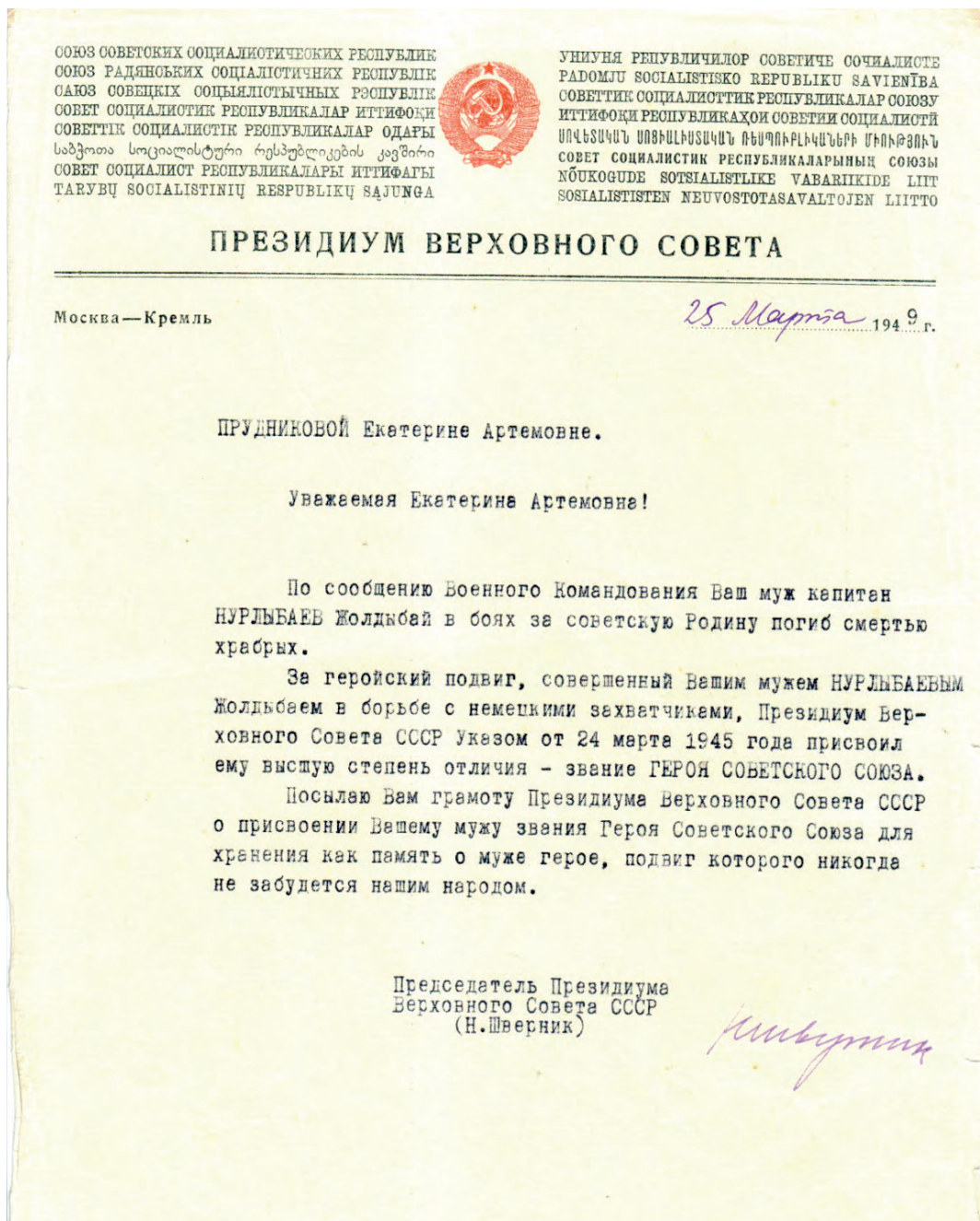
моего деда Жолдыбая Нурлыбаева на военном кладбище в г. Пила на северо-западе Польши. И в том же году со своим дядей, сыном Жолдыбая Нурлыбаева – Георгием Жолдыбаевичем Нурлыбаевым, мы участвовали в церемонии от-

Просто представьте себе, насколько особенным был этот невысокого роста, худощавый смуглый казах, что красавица казачка Катюша безоглядно влюбилась и вышла замуж за него прямо на фронте. Была даже импровизированная свадьба, как вспоминала сама Екатерина Артемовна. По ее воспоминаниям, Жолдыбай был веселым и добродушным человеком, писал стихи, был, что называется, душой компании.

Это была удивительно чистая любовь на фоне грязи и ужаса войны. Когда Катя,

будучи в положении, была демобилизована, он писал ей: «Нет крыльев улететь до тебя... Дорогая, если бы Ты узнала, как трудно переживать эту проклятую разлуку. Но ничего, и на наших улицах будет праздник... Дальняя моя! Если Тебе чистосердечную правду сказать, я уверен, мы с тобой увидимся. Я вернусь с победой к Тебе и будем продолжать, что было, с Тобой». А подписывался он так: «С фронтовым приветом! Целую Тебя! Твой Жорик».

В декабре 1944 года Катя

родила сына и назвала его Жорой в честь отца (в свидетельстве о рождении его записали как Георгий). А 30 января 1945 года Жолдыбай погиб. Екатерина Артемовна всю жизнь бережно хранила светлую память о своем любимом в его письмах, фотографиях и других документах. Она умерла в 1995 году.

На протяжении целых 25 лет с момента гибели Жолдыбая в 1945 году, на родине ничего не знали о его судьбе, считая пропавшим без вести. И только в январе 1970 года

мой родной дед, военком, полковник Калдыбеков Мутажбек, читая в специализированном военно-историческом журнале мемуары генерала Бокова Ф. Е., узнал о подвиге своего брата, с которым они вместе призывались на фронт, и начал активные поиски.

Мой дед разыскал жену и сына, которому тогда, в 1970 году, уже было 25 лет. Пригласил их в Казахстан и настоял на том, чтобы Георгий, сын Жолдыбая, остался жить на родине отца, в Казахстане.

Эту историю я знала с

самого детства, но только сейчас поняла, какое благое дело сделал мой дед, заменив отца сыну своего брата. И как много он делал до самой своей смерти в 1997 году, чтобы светлый образ Героя Советского Союза Нурлыбаева Жолдыбая сохранился в памяти народа. Но он не успел сделать очень важное и, возможно, самое главное: несмотря на все старания, не смог найти могилу своего брата.

И теперь спустя много лет ко мне абсолютно неожиданно попала достоверная информация о месте захоронения Жолдыбая Нурлыбаева.

В августе 2012 года впервые за 67 лет мы увидели некоторые копии его фронтовых документов, среди которых были наградные листы, приказы о присуждении орденов и званий и список безвозвратных потерь личного состава противотанкового артиллерийского полка. В этом списке были все данные по Жолдыбаю и, главное, место его захоронения – «зап. 1,5 км. гор. Лукац-Крейц на перекрестке дорог».

В поиске этих документов мне помог известный казахстанский поисковик Аманжол Уразбаев и он же продолжил поиски могилы. Буквально в течение двух недель благодаря участию польского активиста пана Войтека мы получили фотографии с военного кладбища в г. Пила в Польше, где в братской могиле № 273 под номером 481 покоится Герой Советского Союза Нурлыбаев Жолдыбай.

В марте 2023 года Георгий Нурлыбаев передал весь архив документов своего отца, Героя Советского Союза, капитана Жолдыбая Нурлыбаева в Военно-исторический музей Вооруженных Сил Республики Казахстан.

Айгуль ТУЛЕМБАЕВА,
советник Министра
обороны РК

Генерал-майор Шайх-Хасан ЖАЗЫҚБАЕВ:

«ЕЛ ҚОРҒАЙТЫН АЗАМАТТАРДЫ ТӘРБИЕЛЕЙМІЗ»

ҚОРҒАНЫС МИНИСТРЛІГІ ЖАС ҰРПАҚТЫ ЕЛДІ-ЖЕРДІ СҮЮГЕ, ОТАНДЫ ҚОРҒАУҒА, ПАТРИОТИЗМГЕ ЖӘНЕ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК СЕКІЛДІ АДАМЗАТТЫҢ АСЫЛ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫНА ТӘРБИЕЛЕУДЕ КЕШЕНДІ ЖҰМЫС ЖҮРГІЗІП КЕЛЕДІ. ОСЫ БАҒЫТТА АТҚАРЫЛҒАН ЖҰМЫСТАР ТУРАЛЫ БІЛМЕК БОЛЫП, ҚОРҒАНЫС МИНИСТРІНІҢ ТӘРБИЕ ЖӘНЕ ИДЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫС ЖӨНІНДЕГІ ОРЫНБАСАРЫ ГЕНЕРАЛ-МАЙОР ШАЙХ-ХАСАН ЖАЗЫҚБАЕВТЫ ӘҢГІМЕГЕ ТАРТҚАН ЕДІК.

**– Генерал-майор
мырза, елімізде әскери-
патриоттық тәрбие беру
– басты бағыттардың бірі.
Осы тұрғыда Қорғаныс
министрлігі қандай
жұмыстар атқарып жатыр
және қаншалықты үлес
қосып жатырсыздар?**

– 2023 жылғы 5 мамырда өткен Бүкілармиялық кеңесте Мемлекет басшысы: «Әскерде жүрген жастарымыз нағыз сарбаз, нағыз маман болып шығуы – міндет. Олар өскелең ұрпаққа үлгі-өнеге болуға тиіс» деген болатын. Осыған сәйкес Қорғаныс министрлігі әскери қызметтің беделі мен жауынгер мәртебесін арттыруға ерекше назар аударуда.

Қорғаныс министрлігі негізгі күш-жігерін патриотизм негіздерін нығайтуға, әскери қызметтің беделін арттыруға және ынталандыруға, жеке құрамға Мемлекет басшысының негізгі бағдарламалық құжаттарын түсіндіруге бағыттап, әскери қызметшілерді идеологиялық тәрбиелеу жөніндегі жұмысты үздіксіз ұйымдастырып келеді.

Әскери-патриоттық тәрбиені жетілдіру күн тәртібінен түскен емес. Бұл ретте еліміздегі «Жас сарбаз» әскери-патриоттық қозғалысының сыныптары мен клубтары әскерге келетін бозбалаларға көп көмегін тигізуде. Соның арқасында жастар әскери өмірге психологиялық және физикалық тұрғыда дайын болып келеді. Сол себепті олар темірдей тәртіпке де тез бой үйрететінін айта кету керек.

Баланың бойындағы елдік сезім, отансүйгіштік қасиеттер мектеп қабырғасында қаланады. Сол себепті алдағы уақытта мектептердегі алғашқы әскери дайындық бағдарламасы төңірегіндегі бірқатар мәселелер өз шешімін таппақ. Мәселен, бүгінде жоғары сынып оқушыларына арналған бұл пәннің мазмұны

көңіл көншітпейді. Одан сабақ беретін мұғалімдердің де тәжірибесі жеткіліксіз. Біз пәннің мазмұнын қарап, біраз қателік таптық. Оны ұсыныс ретінде Оқу-ағарту министрлігіне жолдадық. Министрлік жаңа білім стандарты қабылданған соң, келер жылы «Алғашқы әскери дайындық» оқулығын жаңартып, қайта жазып шығуға келісім беріп отыр.

Сонымен қатар, таяуда өткен екі ведомствоның біріккен жиынында мектептер мен әскери бөлімдердің байланысын барынша арттыру туралы мәселе қозғалды. Бұл дегеніміз, жас балаларды әскери өмірмен таныстыру, патриотизм, елді қорғау сезімін санасына бекіту үшін Ашық есік күндерін және т.б. тәрбиелік мәні жоғары іс-шараларды ұйымдастыру деген сөз.

Жастарға әскери-патриоттық тәрбие беру деңгейін тым төмен деп бағалауға болмас. «Көш жүре түзеледі» деген. Аздаған кем-кетік болып жатса, алдағы уақытта бәрі орнына келеді. Келешекте әскери комиссариаттар алдында жастарымыз кезекке тұратын уақытқа жететінімізге сенімдімін.

**– Елімізде ерлігі дастан
қаһармандарымыз бен
батырларымыз қаншама.
Алдыңғы буын ағаларымыз
оларды өнеге тұтты. Тіпті,
небір шығармалардағы
кейіпкерге ұқсағысы
кеп, елітіп өсті. Осы
орайда әскери ортада
әдеби шығармаға арқау
боларлық бүгінгінің
батырлары бар ма? Қазіргі
жас буын олардың есімін
біле ме?**

– Иә, біздің көбіміз көркем әдебиеттегі қаһармандарға еліктеп, солардай болсақ деп өстік. Алдымызға арман қойдық. Фабит Мүсіреповтің «Қазақ солдатындағы» Қайрош талай қазақ баласының намысын жанымады деп кім айта алады? Әзілхан Нұршайықовтың «Махаббат қызық мол жылдарындағы» Ербол бейнесі де талай баланы төсегінде дөңбекшіткен. Тахауи Ахтановтың «Қаһарлы күндері» де осыдан 80 жыл бұрын аяқталған соғыстағы ерлік пен қажырды суреттейтін. Бауыржан Момышұлының еңбектері мен ол кісі жайлы жазылған шығармалар талай бозбаланың офицерлік жолды таңдауына әскер еткенін білеміз. Бірақ

олар аға буын пір тұтқан тұлғалар еді. Өз кезінде қуатты идеологиялық қызмет атқарды. Ал қазір бір ХХІ ғасырдың алғашқы ширегіне қадам бастық. Демек, қазіргі заманның қаһармандары туралы да көркем шығармалардың жазылуы керек.

Әскерде де әдеби шығармаға кейіпкер боларлық азаматтар аз емес. Оқиғалар да болды. Өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдары Тәжік-Ауған шекарасында қызмет атқарған жауынгерлеріміздің ерлігі де әдеби шығармаға арқау болады. Иракта бітімгерлік миссияға қатысқан офицерлеріміз бен сарбаздарымыз бар. Адамзат ежелгі мекендерінің бірі саналатын Месапотомия аймағының бір бөлігі –Ирак жерін минадан тазартуға сарбаздарымыз қатысқан еді. Сонда жүріп мерт болған капитан Қайрат Құдабаев та әдеби кейіпкер бола алар еді. Оның арманы, Ирак жеріне барғанда көңілге түйгені, жолдарды, алқаптарды мина мен жарылғыштардан тазартудың қиындығы, сапердің психологиялық күйі, қысқасы тақырып етсе бәрі де әдеби шығармаға сұранып тұр

деп ойлаймын.

Бір сөзбен айтқанда, армияда жастарға үлгі болатын азаматтар өте көп. Олар бейбіт күнде ерлік жасап жатады. Отқа оранған үйдің тұрғындарын құтқарған Халық қаһарманы Азамат Жұмаділовтің ерлігін ешкім ұмыта қойған жоқ. Күні кеше Ақтаудағы ұшақ апатында да зардап шеккендерге алғашқы болып көмекке жеткен әскери қызметші екен. Жүргізушісі есінен танып қалған автобусты тоқтатқан мектеп оқушысы Ақжол Герой да біздің мақтанышымыз. Ондай мысалдар аз емес. Олар туралы жазылса өз оқырманын табатын шығар деп ойлаймын.

Жалпы, болашақта әскер өміріне ақын-жазушыларды көбірек тартып, әдеби байқау, мүшайралар өткізіп тұрсақ, артық емес. Қазіргі қазақ қаламгерлері де бейбіт заманның қаһармандары туралы балаларымыз үлгі-өнеге алатын сүбелі шығармалар жазатынына сенімдімін. Ал ондай шығармаларды оқып өскен жастар әскерге өз еркімен баратынына сенімім кәміл.

– Шайх-Хасан

Сатарқұлұлы, ҚР Қарулы Күштерінде әскери тәртіпті нығайту барысында тағы қандай іс-шараларды қолға алып жатырсыздар?

Бауыржан Момышұлының «Соғыс психологиясында»: «Әскери тәрбиенің негізі – командирдің әміріне міндетті түрде бағынушылықты жете түсіну, ұғыну, қызмет бабы талап ететін әскери өмірге сөзсіз түрде толық мойынсұнушылыққа қол жеткізу» дей келе, «Солдаттан қарапайым жан жоқ. Оған сергек те, ықыласты әрі әділ болған жөн» дейді. Барлық деңгейдегі командирлер батыр атамның осы қағидасын күнделікті жұмыс стиліне айналдыру керек. Осындай тәрбие болған жерде тәртіп те

болады.

Қарулы Күштерде әскери тәртіпті нығайту бойынша профилактикалық және алдын алу шараларының барлық кешені 2025 жылға дейінгі «Өміріңді сақта» ведомствоаралық бағдарламасына сәйкес жүзеге асты. Өзіңіз білесіз, бұл кешенді жоспар психологиялық, идеологиялық және патриотизмге тәрбиелеу сияқты көптеген бағыттарды қамтыды.

Бөлімдердегі жеке құрамды бақылау «Серіктес», «Пирамида» және «Жауынгерлік дос» жүйелері арқылы жүзеге асырылды.

Профилактикалық онкүндіктер, акциялар, айлықтар, анонимді сауалнама жүргізу, психологиялық тренингтер өткізу тұрақты негізде жүргізіліп тұрды.

Әскерде болып, өмір мектебінен өткен кез келген адам алдымен тәртіп пен жауапкершілікке үйренеді. Сындарлы сәтте өзіне сенімді болады. Қайталап айтамын, әскер дегеніміз – бұл өмір мектебі. Ол мектеп – жастарды отаншылдыққа тәрбиелеп, әскери саланың

негізін үйрететін, ер жігітті есейтетін орта. Уақытының басым бөлігі жауынгерлік дайындықтан тұратын әскери өмір бозбаланың ерік-жігерін жанып, намысын оятады.

Азаматтық өмірде жеңіл-желпі әрекеттерге үйренген кейбір жастар қиындық көрмей өседі. Сол себепті әскерден жалтарудың ретін іздейді. Біз ел қорғайтын азаматтарды тәрбиелейміз. Ал еліне қорған боламын деген ер жігіт әскер қатарындағы бір жылда көбіне жауынгерлік дайындықпен айналысады. Бұл дегеніміз біріншіден елдің жұмылдыру ресурсы. Мұны дұрыс түсіне білетін жастар бізде аз емес деп білемін. Олай болса, Отан қорғау деген абыройлы міндетке адал болғанға не жетсін?!

Сарбаздарды тереңдетіп зерделеу мақсатымен олардың ата-аналармен тығыз байланыс орнатылған. Әлеуметтік желілерге ұдайы мониторинг жүргізіліп келеді. Бұдан бөлек ата-аналардың чаттары жұмыс істеп тұр.

Қорғаныс министрлігінің мобильді топтары алдын алу жұмыстарын ұйымдастыру мақсатымен әскери

бөлімдердің командирлеріне әдістемелік көмек көрсетіп отырады.

Лудоманияға бейім және несиелері бар адамдардың есебі, қаржылық сауаттылық кейстері сараланып, олардың төлем қабілеттілігіне талдау жүргізіледі.

Үйшілік жанжалдардың алдын алу мақсатында отбасыларға бару, командирлердің әскери қызметшілердің жұбайларын жеке қабылдауы, сұрақ-жауап кештері, отбасылық чаттар арқылы мәселелерді зерделеу тәжірибе түрінде қолданылып келеді.

Әскерге шақыру учаскелерінде әскерге шақырылушыларды зерделеу кезінде «Ақ сұңқар» психодиагностикалық кешендері кеңінен қолданылады. Аталған шаралардан басқа, біз осы жылдың басынан бастап іске қосқан құқық бұзушылықтардың алдын алу әдістемесі шеңберінде әскери бөлімдер мен әскери полиция органдары командирлерінің өзара іс-қимылын ұйымдастырдық.

Қазіргі уақытта негізгі күш-

жігерді әскери қызметшілердің жеке жауапкершілігін, олардың құқықтық сана деңгейін, мәдениеті мен мінез-құлық этикасын арттыруға шоғырландыру қажет. Бұдан бөлек әскери қызметтің тартымдылығын арттыру, әлеуметтік қамсыздандыру мәселелерін оң шешу, қызметтік жүктемені азайту кезек күттірмейтін іс-шаралар деп білемін.

Сенбі және жексенбі күндері жоспарлы тәрбие іс-шараларынан бөлек, «Отбасымен бейнеқоңырау» сервисі шеңберінде мерзімді қызмет әскери қызметшілерінің (курсанттардың, кадеттердің) ата-аналарымен телефон және бейнебайланысы тұрақты түрде ұйымдастырылып тұрады.

Былтыр Қорғаныс министрлігі әзірлеп, енгізген профилактикалық жұмыстың жаңа нысандарының ішінде «Оқиғалар мен құқық бұзушылықтардың профилактикасы әдістемесін», «Әлеуметтік тәуекелдер картасын», «Әскери тәртіпті нығайту жөніндегі лауазымды адамдардың жұмысының үлгілік алгоритмдерін» (бөлімше командирінен бригада командиріне дейін) атап өткен жөн.

Әскери қызметшілерді қызметтік уақытта бақылаудың пәрменді нысандарының бірі онлайн-бақылау және бейнебақылау камераларын қарау болып табылады. Бұл оқиғалардың алдын алуға және сақтандыруға ықпал етуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты әскери бөлімдер мен мекемелердің штаттарына оператор лауазымдары енгізілді. Бүгінде Қарулы Күштерде

12 мыңнан астам бейнебақылау камерасы орнатылған.

Сонымен бірге әскери тәртіпті нығайтуда жетістікке жеткен командирлерді

ынталандыру нысандарын әзірлеу, өзге күштік ведомстволармен профилактикалық жұмыстар бойынша тәжірибе алмасу да тәрбие саласына оң ықпал етпек.

– Соңғы жылдары «Сарбаз аналары» комитетінің жұмысы жаңаша қарқын алып келеді. Комитеттің жұмысында қандай жаңашылдық бар?

– Дұрыс айтасыз, армиядағы профилактикалық қызметтің бір аспектісі «Сарбаз аналары» комитетімен өзара іс-қимыл екені белгілі. Қоғамдық ұйым өкілдеріне сарбаздар қызметінің барлық кезеңдерінде, олар әскерге шақырылған сәттен бастап, запасқа шығарылғанға дейін есік ашық. Комитет мүшелеріне әскери бөлімдердің инфрақұрылымымен, мерзімді қызмет әскери қызметшілерінің моральдық-психологиялық жай-күйімен, тұрмысымен және қызмет өткеру жағдайымен танысуға, жеке әңгімелесулер, семинарлар мен тренингтер, сауалнамалар мен салтанатты іс-шаралар өткізуге, ұсыныстар енгізуге мүмкіндік берілген.

Комитет өкілдері үшін әскерге шақыру және медициналық комиссиялардың жұмысы кезінде барлық әскери бөлімдерге, сондай-ақ облыстық (қалалық, аудандық) жинау пунктеріне кедергісіз кіруге рұқсат етілді. Осылайша әскердегі өмірді ашық көрсетуге тырысып келеміз.

– Генерал мырза, биыл Қазақстандағы әскери қызметшілерге еңбекақы төлеу жүйесіне өзгерістер енгізілгенін білеміз. Осыны тарқатып айта өтсеңіз...

– Биылғы жылдың басты жаңалығы жаңа жылдан бастап жеті мемлекеттік орган еңбекақы төлеудің бірыңғай жүйесіне көшті. Бұл

жаңашылдық Қорғаныс, Ішкі істер, Төтенше жағдайлар министрліктеріне, Бас прокуратураға, ҚР Қаржы мониторингі және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігіне, сондай-ақ ҚР Мемлекеттік фельдъегерлік қызметіне қатысты.

Егер бұрын әскери қызметшілердің еңбегіне ақы төлеу 78 тарифтік санат бойынша жүзеге асырылса, енді бірыңғай тізілім бойынша 22 позиция бойынша жүргізілетін болады. Бұл жалақы жүйесін едәуір жеңілдетеді және бар диспропорцияларды жояды.

Еңбекке ақы төлеудің жаңа жүйесіне көшу 2025-2026 жылдар ішінде екі кезеңде іске асырылатын болады.

2025 жылғы 1 қаңтардан бастап офицерлер құрамының лауазымдық жалақысы орта есеппен 20,3%-ға, батальон командирі – 28,2%-ға, қатардағы және сержанттық құрам – 33,9%-ға, бөлімше командирі – 43,1%-ға, полк сержанты – 54,3%-ға артады.

Екінші кезеңде, 2026 жылғы 1 қаңтардан бастап офицерлер құрамының лауазымдық жалақысы бірінші кезеңдегі жоғарылату деңгейінен орта есеппен 23%-ға артады. Қатардағы және сержанттық құрам алдыңғы өсіміңіз 10%-ға өсуін күтеді.

Сондай-ақ, бірінші кезеңде бұл өзгеріс 2023 жылы лауазымдық жалақыларының өсуіне байланысты ұшу құрамының әскери қызметшілері мен әскери медицина қызметкерлеріне әсер етпейтінін атап өтеміз.

Сонымен бірге екінші кезеңде барлық күштік мемлекеттік органдар үшін лауазымдар иерархиясын құра отырып, оларды басқа күштік мемлекеттік органдардың ұқсас ұстанымдарына теңестіруге байланысты жекелеген лауазымдар бойынша жалақыны арттыру

жоспарлануда.

Лауазымдық айлықақыларды арттыру сыныптылығы және мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтермен жұмыс істегені үшін төленетін үстемеақыны, сондай-ақ сауықтыруға берілетін көтерме жәрдемақыны, еңбек сіңірген жылдары үшін зейнетақы төлемдерінің мөлшерін және т.б. ұлғайтуға әсер етеді.

Осылайша, 2025-2026 жылдар ішінде ҚР Қарулы Күштері мен басқа да күштік құрылымдар әскери қызметшілерінің лауазымдық айлықақыларын арттыру орта есеппен 48,2%-ды құрмақ.

Тағы бір айта кетерлігі, мерзімді қызметтің әскери қызметшілеріне арналған «Срочники 2.0» бағдарламасы жұмыс істейді. 2022 жылғы 25 қазанда ҚР Қорғаныс министрі жоғары оқу орындарымен меморандумға қол қойған болатын. Осылайша, келісімде ЖОО есебінен жоғары білім алу үшін бөлу көзделген. Сарбаздар осы бағдарлама арқылы 100 пайыз грантпен оқуға түсе алады.

Бұдан бөлек, Қарулы Күштердің цифрлық трансформациясы аясында мерзімді әскери қызметке шақырылған азаматтарға кредиттік демалыс беріледі.

Атап айтқанда, азаматтарды мерзімді әскери қызметке шақыру туралы бұйрық тікелей жүйеде шығарылып, бірден кредиттік бюролардың сервистеріне жіберіледі. Кредиттердің бар-жоғын анықтағаннан кейін екінші деңгейдегі банктер мен микрокредиттік ұйымдар бұл деректерді 14 ай мерзімге кейінге қалдырады.

Қазіргі уақытты жалпы сомасы 5,54 млрд теңгеге 22,5 мың қарыз бойынша мерзімді әскери қызметке шақырылған 15 мыңнан астам адамға кредиттік каникул берілді.

– Әңгімеңізге рахмет!

ХАН КЕНЕСАРЫ – БЕСКОМПРОМИССНОСТЬ ПОЛИТИКА И ИСКУССТВО ПОЛКОВОДЦА

20-40 годы XIX века – один из интереснейших периодов в истории Казахстана. Именно в этот период произошли события, определившие дальнейшую судьбу казахского народа. Как известно, начало зависимости Казахстана от царской России относится к 30-м годам XVIII века, но окончательно подчинить себе Казахстан царизм смог только в первой половине XIX века.

Становление и развитие российской внешней политики в Казахстане в начале XIX века было тесно связано с конкретными политико-прагматическими целями и интересами России в Центральной Азии и было направлено на решение ее приоритетных геостратегических задач. Для реализации этих целей еще в 1794 году на северо-западных рубежах казахских кочевий была создана Оренбургская пограничная комиссия, которая за короткое время превратилась не только в главный форпост российской военно-административной колониальной политики в Казахстане, но стала и ведущим

центром по изучению азиатских территорий в дореволюционной России.

В свою очередь продвижение России встретило активное сопротивление со стороны Цинской империи и среднеазиатских ханств, рассматривавших сопредельные с ними регионы Казахстана в качестве сфер собственного экономического и политического влияния. Исходя из столкновения этих усиленно конкурентных интересов, развитие международных отношений в Центральной Азии до середины XIX века во многом определялось степенью разрастания

геополитического, а затем и военного соперничества России, Цинской империи, Кокандского и Хивинского ханств за свое господство на юге и востоке Казахстана.

Резко возрастает роль и место сибирских казаков во внешней политике России

по отношению к Казахстану с 1822 года, т. е. со времени введения в Среднем жузе «Устава о сибирских киргизах». Согласно Уставу, было решено «фиктивное подданство тамошних киргизов обратить в действительное», и с этой

целью «учредить там округа и устроить в них укрепления, при которых помещались бы приказы». Иными словами, Средний жуз причислялся к Западной Сибири и вошел в состав Омской губернии. Теперь, с введением в казахской степи русского управления, казаuchy отряды посылаются туда постоянно. Они не только обеспечивали безопасность возникавших там колоний и российских учреждений, но и поддерживали бесперебойное сообщение между оседлыми пунктами посредством устройства коммуникационных пикетов.

В этом случае сопротивление казахов новой системе управления было обоснованным, так как введение Устава лишило многие общины традиционных летних пастбищ на правом берегу Иртыша, в северной части Приишимья, где активно возводились казачьи крепости. Передав войскам огромные владения

лучшей пахотной земли и пастбищ, правительство вместе с источником жизни обеспечило казачество непреходящим источником конфронтации с коренным населением, у которого эти земли были изъяты или просто захвачены.

Начиная с начала XIX века, мирный характер отношений казаков с казахами уступает место военным столкновениям. Реализуя принцип «разделяй и властвуй», царское правительство искусно противопоставило казаков и казахов друг другу, лишив последних лучших земельных угодий в пользу казачьего войска. Бесперывные командировки казаков в степь, как правило, сопровождались грабежом местного населения, что также способствовало обострению казахско-казачьих отношений.

Все вышесказанное послужило причиной многочисленных народных и султанских движений

в Казахстане в первой половине XIX века. Среди них борьба султана Каратая, хана Арынгазы Абулгазиева, выступления Жоламана Тленчиева, Каипкали Есимова, широко известное восстание под руководством Сырыма Датова, Исатая Тайманова и Махамбета Утемисова. Эти волнения зачастую носили локальный характер, но они стали предвестниками более мощного взрыва – национально-освободительного движения казахского народа под предводительством Касыма и его сыновей.

Наиболее активной фазы национально-освободительное движение достигло под руководством Кенесары Касымова. Сын султана Касыма, внук знаменитого хана Аблая – Кенесары-хан более двух десятков лет жизни отдал борьбе против колониальной политики царского правительства и притеснений со стороны среднеазиатских ханств за сохранение

казахской государственности. Честолюбивый, энергичный, одаренный большим умом и организаторскими способностями, Кенесары сумел поднять антиколониальное выступление на должную высоту, придав ему особый размах.

Кенесары-хан, считавший себя продолжателем дела своего знаменитого деда Абылай-хана, ставил главной целью восстановление целостности Казахстана, раздробленного колониальной политикой России. А поскольку русский царизм в силу этой самой политики всячески препятствовал объединению Казахстана, Кенесары волею-неволею приходилось выступать против нее, давая повод объявить себя «мятежным султаном», «степным разбойником» и прочее, и прочее.

На высокий уровень была поставлена у Кенесары-хана дипломатическая служба. Он лично обращался с письмами

к высоким должностным лицам соседних стран. Содержание этих писем отличалось четкостью и аргументированностью. Дипломатические приемы он проводил с тактом и изысканностью подлинного торе.

Вначале Кенесары пытался мирно решить сложные взаимоотношения с царской администрацией. Об этом свидетельствуют его письма в адрес императора Николая I и других высокопоставленных лиц России. Тон и содержание этих писем были вполне лояльными по отношению к могучему соседу и в то же время – твердыми и независимыми. Эти послания игнорировались.

Непосредственной причиной выступления Касымовых явилось введение в 1822 году в Среднем жузе «Устава о сибирских киргизах», который официально оформил активизацию военно-захватнической политики царизма.

В начале 40-х годов движение Кенесары охватило полностью территорию Младшего жуза, а с 1844 года вовлекло в борьбу роды Старшего жуза. Так как вспыхнувший новый очаг борьбы в Казахстане мог препятствовать продвижению Российской империи в Среднюю Азию, то и на юге сибирские казаки деятельно преследовали руководителя восстания, пытаясь любой ценой прекратить волнения.

Бескомпромиссность политика в том, что идеи и цели борьбы, провозглашенные Кенесары Касымовым, были понятны людям различных сословий, так как носили национально-освободительный характер. Так, Кенесары заявил, что «он прибыл не для барымты (угон скота) и грабежа,

а освободить киргизский (казахский) народ от ига русских». От царского правительства Кенесары требовал не строить среди степей новых укреплений, уничтожить возведенные, остановить продвижение царских войск в глубь казахских земель.

Весной 1838 года Кенесары отправил пять казахов во главе с Тобылды Тохтиным и Кочунбай Казангаповым к Западно-Сибирскому генерал-губернатору князю Горчакову со специальным письмом-протестом против политики царских властей. «... Желая быть с Вами навсегда в дружественных отношениях, прошу Ваше Сиятельство: 1-е – уничтожить Актауское укрепление; 2-е – уничтожить также и Акмолинский диван; 3-е – уничтожить все прочие заведения в степи находящиеся, и 4-е – освободить содержащихся наших людей из-под стражи». В этом письме содержится не только протест казахского народа, но и изложена политическая программа Кенесары.

В своей статье д.и.н. профессор Мажитов С. Ф. со ссылкой на академика Н. М. Дружинина пишет: «Кенесары поставил перед собой задачу – уничтожить раздробленность казахского народа, соединить его в одно целое, создав централизованное казахское государство, т. е. решить вековую задачу, которая не удавалась ряду крупных исторических деятелей Казахстана».

С 1840 года начинается новый этап освободительной войны, связанный с возрождением казахской государственности. Собрание представителей казахских родов в сентябре 1841 года завершилось избранием Кенесары ханом восстановленного казахского государства. Став ханом, Кенесары берет курс на полную независимость. Правление свое он осуществляет с помощью Совета родовых старейшин и ведущих батыров. Восстанавливаются институты военной кочевой демократии. Материальное финансирование своего движения осуществляет путем прямого налогообложения. Молодое ханство Кенесары во многом напоминало имамат Шамиля.

Кенесары внес ряд изменений в обычное право казахов, в частности, упразднил суд родовых биев и учредил ханский суд, состоявший из назначенных им биев. В целом реформы Кенесары носили прогрессивный характер, хотя Кенесары не был социальным реформатором. Своими реформами он не изменял старые производственные

отношения, а, наоборот, укреплял феодальную основу казахского общества.

С самого начала образования ханства Кенесары стремился восстановить с Россией нормальные отношения протектората, который он допускал лишь при сохранении территориальной и государственной самостоятельности своего ханства. При этом он обещал наладить торговую и промышленную связь с Россией и оказывать ей военную помощь. С другой стороны Кенесары до конца своей жизни решительно отказывался вступить в подданство среднеазиатских ханств.

Намерение объединить под своим началом силы всех трех казахских жузов, продолжая оставаться главной целью деятельности Кенесары, стало для него одновременно и основным средством борьбы с могучим северным соседом. Кенесары не удалось добиться объединения разрозненных феодальных групп, родоплеменных подразделений Старшего, Среднего и Младшего жузов. Степная аристократия

разделилась на две враждебные группировки: одна, патриотически настроенная, всеми силами поддерживала мятежного султана, другая, которой кое-что перепало от колониальной администрации, пошла против него. Подобных предателей его интересов Кенесары независимо от того, были ли они султаны, бии или старшины родов, карал сурово, порою и жестоко. Недаром он получил прозвище, производное от его имени – «Кене-хан».

Царское правительство и местная военная администрация делали все для того, чтобы обескровить Кенесары, силой оружия поставить на колени и добиться признания того, что казахские земли – неотъемлемая собственность Российской империи. С такой постановкой вопроса Кенесары согласиться не мог. Они видели в Кенесары удачливого и гибкого политика, отмечали его прозорливость, считая, правда, что умом все-таки он уступает своему прославленному деду Абылай-хану, зато превосходит его и других неукротимой энергией. Энергия «мятежного султана» и в самом деле была замечательна. Он сумел за короткое время организовать столь сильное ополчение, что с ним вынуждено было считаться все «окружение»: царское самодержавие, кокандские беки, киргизские манапы, довольно сильные внутренние враги. Самым грозным противником было российское правительство, решившее провести против объявленного вне закона «степного разбойника» крупномасштабную борьбу.

Для умирения восставших царизм использует силу

военного оружия, активно привлекая к подавлению движения регулярные войска, а также сибирское и линейное казачество. Хорошо организованные, мобильные казачьи войска Российской империи умело применяли различные тактические приемы в ходе борьбы с восстанием Саржана и Кенесары Касымовых. Руководимые опытными атаманами, казаки к началу XIX в. представляли собой грозную военную силу. Подавляя сопротивление других кочевых народов, к 20-м годам XIX века казачьи войска умело овладели приемами организации военных действий в сложных климатических условиях степи.

О Кенесары Касымове как о мужественном человеке и талантливом военачальнике отзывались и некоторые представители российского офицерства, его современники. Так, с уважением и сочувствием к нему относились подполковник Российского Генерального штаба М. Красовский и оренбургский военный губернатор В. Перовский. Поражаясь кипучей энергии и организаторскому таланту Кенесары, В. А. Потто сравнивал его с Шамилем, а Семенов Тянь-Шаньский – с понтийским царем Митридатом VI Евпатором, который вступил в войну с Римом. Е. Бекмаханов отмечает: «Кенесары с юных лет отличался смелостью и отвагой. Будучи юношей, он заявил однажды своим сверстникам: «Я никогда не оставлю своего батырства и умру, совершив чудеса храбрости». Впоследствии Кенесары действительно стал отважным батыром и полководцем. Историк Смирнов, характеризуя его в

зрелые годы, писал: «Красиво одетый в бархатный бешмет с полковничьими эполетами на плечах, со знаменосцами позади, Кенесары скакал всегда впереди своих скопищ».

К 1840-1841 годам Кенесары сумел собрать 20-тысячное войско и стал на равных сражаться с регулярными царскими отрядами. Ополчение Кенесары представляло собой хорошо организованную армию, разделенную на боевые единицы – отряды. Во главе их стояли подлинные народные вожаки, батыры. В отрядах царили дисциплина и порядок, одухотворенность высокой идеей, что делало армию Кенесары внушительной силой. Причем она была подготовлена как к скоротечным столкновениям с вражескими группировками, так и к затяжным боям с ними. В армии Кенесары были введены и воинские знаки отличия. Сам он носил голубой мундир с эполетами русского полковника. Рядовые воины имели на обмундировании зеленые нашивки, сотники и тысяцкие – красные. Даже юрту, где проводились военные советы, Кенесары называл штабом.

Войска Кенесары делились на сотни и тысячи. Кроме них были мерген-баши – начальники особых отрядов отличных стрелков, куда входили джигиты, в совершенстве владевшие своим оружием и метко стрелявшие по целям. Надо сказать, что такой порядок управления войсками существовал во всех среднеазиатских государствах еще со времен Чингисхана. Живучесть такой системы управления, по всей вероятности, объясняется характером степной войны, с ее своеобразными методами ведения боевых действий.

«Так, все его джигиты были относительно прекрасно вооружены и разделены на части или отряды, которыми командовали ближайшие его родственники, преимущественно султаны тех родов, из которых были составлены командующие ими части, что, конечно, согласовывалось с духом киргизского народа, привыкшего видеть в своих султанах, так сказать, прирожденных своих родоприветелей, – последнее обстоятельство, со своей стороны, способствовало установлению некоторой своеобразной дисциплины в полчищах Кенесары», – отмечает Н. Серета. Отсюда следует, что система комплектования повстанческих войск осуществлялась по родовому признаку.

Е. Бекмаханов в своей монографии пишет: «Кенесары впервые ввел регулярное обучение военному делу. Часть его воинов постоянно обучалась военному искусству. Как заявил в своем показании, данном Оренбургской Пограничной Комиссии, бий Чукмар Бактыбаев: «200 человек обучаются управлять оружием и пехотному положению». Военному делу повстанцев обучали присоединившиеся к восстанию беглые русские солдаты и башкиры. Существование постоянного лагеря для обучения сарбазов Кенесары отмечал приезжавший для переговоров с ним представитель киргизских манапов Калигул. Он писал: «Около тысячи джигитов обучались меткой стрельбе, отдельные группы джигитов тренировались в рубке, а другие овладевали искусством пикирования».

То же самое о военной

организации войска Кенесары-хана пишет Н. Серета: «Все меры предосторожности от нечаянного нападения, как то пикеты, разъезды, лазутчики и т. п. были приняты султаном Касимовым. Вообще было видно, что мятежник Кенесары приготовился к упорной и продолжительной борьбе».

Особое внимание было уделено борьбе за строжайшую воинскую дисциплину. Всякое нарушение ее жестоко наказывалось. За измену Кенесары карал смертной казнью. О дисциплинированности войск Кенесары свидетельствует также султан-правитель Ахмет Джанторин. В своем донесении от июня 1845 года генерал-губернатору Обручеву он писал: «Только стоит Кенесары сесть на коня и сказать слово, то с неимоверною быстротою люди бывают уже готовы и вооружены на лошадях».

Его лагерь всегда был в состоянии полной боевой готовности. Это специально отмечается в донесении Долгова, где говорится: «Беспечность, высказываемая Кенесарой, притворна, что обнаруживает его непрерывная бдительность и предосторожность. Ставка его имеет всегда вид временного лагеря, ожидающего всякую минуту нападения или погони».

Правда, состав войск Кенесары был подвижным и переменчивым. Их покидали одни племена и роды, на их место приходили другие. Все зависело от того, чьи интересы и как представлял на том или ином этапе восстания Кенесары, от соотношения сил в ходе боев. Понимая, как важно упрочить свой авторитет в Степи, заставить людей поверить и

пойти за собой, Кенесары со своими отрядами решил взять штурмом форпост царской России в казахских пределах – Акмолинскую крепость. Благодаря применению хитроумной и гибкой тактики это удалось. Крепость была превращена в дымящиеся развалины, а влияние Кенесары значительно возросло.

Отряд Кенесары Касымова составляли казахи Алтаевской, Туртугульской, Айткожа-Карпыковской, Теналы-Карпыковской, Тобет-Темешской, Алике-Алтаевской, Таминской, Алшин-Жагалбайлинской и Малай-Калкамановской волостей. Даже этот простой перечень географических координат места жительства, восставших свидетельствует о масштабах и степени недовольства казахского населения и общем духе сопротивления в степи.

Благодаря такой организации отрядам Кенесары-хана неоднократно удавалось достичь успеха в боях с хорошо организованными и вооруженными силами противника:

- в 1837 разгром отряда хорунжего Рытова;
- 26 мая 1838 года разгром Акмолинского приказа;
- 20-21 июля уничтожение отряда под командованием султан-правителя Ахмета Джанторина;
- 14 августа 1844 штурмом взята крепость Екатерининская;
- октябрь-ноябрь 1844 года штурмом взяты крепости Джана-Курган, Жулек, Сузак.

Из вооружения в основном использовалось холодное оружие, но имелось и огнестрельное. Сарбазы Кенесары были вооружены саблями, пиками, айбалтами (секирами), фитильными ружьями, при нескольких

пушках. Оружие основных сил хранилось в специальных подвижных арсеналах – так называемых «кунак-хана» (оружейных палатах), помещавшихся в строго охраняемых кибитках. В 1845 году таких арсеналов при ставке Кенесары было семь. Перед каждой операцией из них выдавалось оружие участникам похода, а по возвращении вновь сдавалось, как казенное имущество. Сабли, ножи, пики изготовлялись на месте, но большая часть добывалась в качестве трофеев в боях или покупалась.

Поручик Герн во время своего пребывания в лагере Кенесары заметил: «Султан, во время бытности моей в аулах его, приказал собрать с каждой кибитки по одному тагану и по одной мотыге с тем, чтобы башкирец сей из этого железа сделал ему пушку; работу эту предполагают производить в песках Тусун, богатых дровяным материалом».

Продовольственным обеспечением войск Кенесары занимались специальные отряды, которые собирали зякет с подвластных ему родов, а также отбарантованным имуществом у тех родов, которые не признавали его ханом. Кроме этого, в лагере Кенесары были свои маркитанты в лице Хусейна и Мусы Бурнаевых.

Для подавления национально-освободительного движения казахского народа в 1837-1841 годах действовали крупные и хорошо вооруженные отряды под командованием офицеров Сибирского казачьего войска Симанова, Горского, Панкова, Спиридонова, Волкова, Лебедева, Реброва, Бутакова, Мальчуского. Ни одному из этих карательных отрядов не

удалось прекратить народные волнения, однако все они, без исключения, возвращались назад с богатыми трофеями. Возможность обогащения стимулировала казаков на дальнейшую борьбу.

Несмотря на несостоятельность разрозненных казахских родов и племен перед динамичным и всесторонне организованным продвижением русского оружия вглубь Казахстана, Кенесары Касымову на протяжении длительного времени удавалось вести непрерывную борьбу с казаками.

В период наивысшего подъема восстания (1842-1847 гг.) против Кенесары Касымова боролись хорошо вооруженные отряды сибирских казаков под начальством Рыбина, Жемчужникова, Нюхалова, Казачинина, Карбыщева, Абакумова. Помощь карателям оказывали некоторые казахские султаны: Чингиз Уалиев, Болат Губайдуллин, Ерден Сандыбаев, Баймухамед Айшуаков, Ахмет Джанторин.

Кенесары тонко знал особенности стратегии и тактики в степи, учитывал физико-географические условия и многочисленные внешние и внутренние факторы. Он умело пользовался и междуособицами, и взаимной неприязнью царских чиновников. Будучи в подчинении сибирского губернатора Горчакова, Кенесары сумел обойти его и найти общий язык с оренбургским губернатором. Эти факты подтверждают события, связанные с боем объединенных сил полковника Дуниковского и казахских султанов против восставших. Царские отряды уже не могли, как прежде,

безнаказанно ходить в степь, были вынуждены считаться с возросшей мощью повстанческого войска. Используя партизанские методы борьбы с противником, Кенесары перешел к тактике широких и масштабных операций на огромном фронте военных действий и добился в этом впечатляющих успехов.

После предательского убийства отца и братьев Кенесары Касымов долгое время вынашивал планы мести и стал готовиться к войне за освобождение казахских земель от господства среднеазиатских ханств. В его планах в первую очередь стояла задача освобождения казахских родов, проживающих на юге Казахстана.

В 1841-1843 годы Кенесары предпринял ряд походов в Среднюю Азию. Он весьма умело воспользовался разразившейся войной между Бухарой и Кокандом. Поддержав Бухарского Эмира, за короткий срок отряды Кенесары приступом берут крепости Сузак, Сауран; окружают Туркестан. Ослабленный Коканд срочно просит мира и отказывается от притязаний на казахские земли.

Своего пика национально-освободительное движение Кенесары достигло в 1844-1845 годы. Волнениями к этому времени оказалась охвачена большая территория казахских степей. В мае 1844 года значительные военные силы были направлены для подавления восстания Кенесары. Их возглавляли полковник Лебедев, генерал Жемчужников, султан Б. Жантурин.

В своей инструкции командирам войск Талызин указывал: «Вы должны иметь единственную цель

– истребление разбойника Кенесары и возвращения откочевавших его частей».

Умело защищаясь, Кенесары отступил вглубь Каракумов. Затем, обманув ложным маневром царские войска, в июле этого года Кенесары окружил отряд Жантурина и разгромил его. Потери Жантурина были очень велики. В помощь Лебедеву и Жемчужникову были посланы отряды полковника Ковалевского. Но в это время Кенесары уже успел уйти в Мугоджарские горы. Войска были вынуждены вернуться назад. Но теперь колониальное управление принялось за строительство хорошо укрепленных крепостей.

Колониальная администрация, поняв, что имеет дело с очень хитрым и сильным противником, изменила тактику борьбы с восставшими. Перспектива затяжной войны, требующей значительных сил и средств, не устраивала ее. Царские власти направили к Кенесары посольство, которое, пытаясь разрешить ситуацию путем переговоров, в то же время предлагало ему условия, коих он заведомо не мог принять: казахскому хану отводилось ими весьма ограниченное жизненное пространство.

Бескомпромиссный Кенесары в ответ потребовал вернуть степнякам насильно захваченные у них земли и, убрав с них все русские военные укрепления, положить конец грабегам, насилию и бесчинствам. Переговоры зашли в тупик. Правительственные послы вернулись ни с чем.

Вооруженная борьба российского царизма с всеказахским ханом вступила во второй, решающий этап. Колониальная администрация не только не убрала военные укрепления из Степи, но

распорядилась построить новые. И они появлялись там, где совсем недавно пролегали казахские кочевья и мирно пасся скот. Кенесары вынужден оставить родную и любимую Сарыарку и отступил на землю Старшего жуза. Только в 1847 году, после трагической гибели последнего казахского хана, им удалось прекратить движение казахского народа под руководством Кенесары Касымова.

Таким образом, царизму, имевшему многочисленные, хорошо оснащенные и подготовленные вооруженные силы, так ни разу и не удалось в открытом сражении разбить Кенесары, уничтожить его военную силу. Повстанцев лишь вытеснили в районы Жетысу, где они были уничтожены военной коалицией в составе царских войск и дружин, киргизских манапов, а также части родоначальников Старшего жуза. Поэтому неудивительно, что они потерпели поражение. Несмотря на это, полководческие способности и мужество самого Кенесары Касымова – последнего казахского хана и его сподвижников достойны изучения и служат примером для молодого поколения.

Несмотря на то, что восстание Кенесары потерпело поражение, в истории национально-освободительной борьбы казахского народа оно занимает исключительное и выдающееся место. Это восстание казахов было самым крупным в XX веке, поднявшим на борьбу с царизмом большинство населения всех трех жузов. Оно охватило почти весь Казахстан и было одним из наиболее длительных, носило ярко выраженный антиколониальный массовый характер. Сыграло

прогрессивную роль в истории казахского народа, показав огромные силы сопротивления казахского народа, готового жизнью отстаивать свободу и независимость своей страны. Прогрессивным оно было и по тем политическим требованиям, которые выставлял Кенесары. В первую очередь это относится к его стремлению создать единое централизованное государство, преодолев межродовую вражду и феодальную разобщенность.

С детских лет Кенесары показывал стойкость духа и упрямство – черты характера истинного кочевника, султана. Судьба и сама жизнь уготовила и предопределила ему стать великим воином, талантливым полководцем, продолжившим дело деда и отца хана Аблая и султана Касыма. Он вписал свое имя в историю Земли Казахской как последний хан казахов – Кенесары Касымов, ведомый идеей независимости, сохранения казахской государственности и суверенного права Великой Степи, в чем он был бескомпромиссен.

Военное искусство Кенесары, сочетавшее стратегическую маневренную оборону с широкомасштабной партизанской войной в глубоком тылу противника, внезапными рейдовыми набегами на линии и укрепления, транспорт и коммуникации, являются богатейшим материалом военного искусства и нуждаются в дальнейшем изучении в высших военных учебных заведениях нашей страны в курсе истории Казахстана.

**Генерал-майор
Ж.Х.АХМЕТОВ,
доктор военных наук,
профессор**

АСТАНАДА АУҒАН СОҒЫСЫНАН ОРАЛМАҒАН ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫ ЕСКЕ АЛДЫ

**КЕҢЕС ӘСКЕРЛЕРІНІҢ ШЕКТЕУЛІ
КОНТИНГЕНТІН АДР-НАН
ШЫҒАРЫЛУЫНА 36 ЖЫЛ
ТОЛУЫНА АРНАЛҒАН ІС-
ШАРАЛАР АЯСЫНДА ЕЛОРДАДА
АУҒАНСТАНДА ҚАЗА ТАПҚАН
ЖАУЫНГЕРЛЕРГЕ АРНАЛҒАН
МЕМОРИАЛҒА ГҮЛ ШОҚТАРЫ
ҚОЙЫЛДЫ.**

Жыл сайынғы еске алу акциясына Ауған жауынгерлері, ҚР Қарулы Күштерінің ардагерлері Халық қаһарманы генерал-лейтенант Бақытжан Ертаев, генерал-майорлар Мүслім Даиров пен Марат Нағұманов, қалалық әкімшілік өкілдері, «Қазбат» жауынгерлік іс-қимылдары мен бітімгершілік операциялар ардагерлері одағы», «Қазполк» Ирактағы жауынгерлік іс-қимылдары

мен бітімгершілік миссиялар ардагерлері одағы, «Таулы Қарабақта этносаралық қақтығысты реттеуге қатысқан жауынгерлік іс-қимылдарының ардагерлері» қоғамдық бірлестіктерінің өкілдері, қаза болған жауынгерлердің туыстары мен әскери қызметшілер қатысты.

Жиналғандар қаза тапқандарды бір минут үнсіздікпен еске алды. Құрмет қарауыл ротасы мемориалға гүл шоқтарын қойды.

– Халық даналығы: «Ардагер кеңес бере алады, ал жастар – елдің үміті» дейді. Мұнда тұрған Ауған жауынгерлері алпыс жаста, Біз болашақ үшін біртұтас болуымыз керек. Жас ұрпаққа біз көрген және бастан өткерген нәрселер туралы айту керек. Өз Отанының тарихын білетін жастар өз еліне пайда әкелуге ұмтылатын болады, - деді Халық қаһарманы генерал-лейтенант Бақытжан Ертаев.

Сол күні ҚР Қарулы Күштерінің Ұлттық әскери-патриоттық орталығында концерт өтті. Көрермендер

арасында Ауған жауынгерлері, ҚР Қарулы Күштерінің ардагерлері, 68665 әскери бөлімінің әскери қызметшілері және Кеңес Одағының Батыры С.Нұрмағамбетов атындағы елордалық әскери колледждің ұландары болды.

Сахнадан Ауғандағы жаралы жылдарды елестетін әндер шырқалды.

Қонақтарды Ауғанстандағы соғыс тарихы фактілерімен таныстыру мақсатында Ұлттық әскери-патриоттық орталық залдарының бірінде қазақстандықтардың Ауғанстан аумағындағы ұрыс қимылдарына қатысуы туралы баяндайтын әскери-тарихи музей қорынан фотоаймақ және ақпараттық көрме ұйымдастырылды.

АУҒАНСТАН СОҒЫСЫНЫҢ АҚИҚАТЫ

ТАРИХТАН МӘЛІМ, 1979 ЖЫЛДЫҢ 25 ЖЕЛТОҚСАНЫНДА КСРО ҚОРҒАНЫС МИНИСТРІНІҢ БЕРГЕН БҰЙРЫҒЫМЕН АУҒАНСТАНҒА КЕҢЕС ӘСКЕРЛЕРІН КІРГІЗУГЕ ШЕШІМ ШЫҒАРЫЛДЫ. АЛ ОСЫДАН ОТЫЗ АЛТЫ ЖЫЛ БҰРЫН, ДӘЛІРЕК АЙТСАҚ, 1989 ЖЫЛДЫҢ 15 АҚПАНЫНДА КЕҢЕС ӘСКЕРЛЕРІ АУҒАНСТАН АУМАҒЫНАН ШЫҒАРЫЛДЫ. ОН ЖЫЛҒА СОЗЫЛҒАН БҰЛ СОҒЫСҚА ҚАЗАҚСТАННАН 22 МЫҢНАН АСТАМ ЖАУЫНГЕР ҚАТЫСТЫ. ОНЫҢ 889-Ы ҚАЗАҒА ҰШЫРАП, 30-ҒА ЖУЫҒЫ ХАБАР-ОШАРСЫЗ ЖОҒАЛЫП КЕТТІ. ЖӘНЕ ДЕ 3 МЫҢНАН АСТАМ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МҮГЕДЕК БОЛЫП ОРАЛДЫ.

САЯСИ АХУАЛДАН СОҒЫС ТҰТАНДЫ

Бүгінде сол бір қырғи қабақ соғыстың куәгерінің қайсысымен тілдеспеңіз, сол кездегі саяси ахуалды сөз қылатыны ақиқат. Өйткені шындығын айту керек, Кеңестер Одағы дәуірлеп тұрған тұста «Ленин көсем аз

ұлттарға теңдік алып берді» деген идеология салтанат құрып тұрды. Сондықтан да, КСРО-ның 1979 жылғы 12 желтоқсанда қабылданған Ауғанстанға әскер кіргізу туралы шешіміне қарсылық танытуға қауқар болған жоқ. КСРО мен КОКП-ның жетекшілері Л.И.Брежнев, Ю.В.Андропов, Д.Ф.Устинов, М.А.Сусловтар қазақтардың ойымен санасуы мүмкін емес болатын.

Есесіне, 1970 жылдары Ауғанстанда билікті төңкеріспен басып алу үйреншікті жайт еді. Мысалы, 1973 жылғы төңкеріс монархияны құлатып,

арнайы операциясы арқылы Хафизулла Аминнің көзін жойып, оның орнына Бабрак Кармальді қойды. Осы шешім елді екіге бөлді. КСРО үкіметтік күштерді, ал АҚШ, Қытай, Иран, Пәкістан, Сауд Арабиясы, Мысыр, Израиль секілді елдер үкіметтік емес ұйымдарды қолдап, соғыс өртіне ұластырды.

ҚҰПИЯ ТҮРДЕ ШҰҒЫЛ ШЕШІЛДІ

Осылайша, Ауғанстан соғысы (1979-1989 жылдар) Кеңес үкіметінің Қарулы Күштері үшін, соның ішінде қазақстандық жауынгерлер

Ауғанстан республикасын құруға мүмкіндік әперді. 1978 жылы Ауғанстан республикасын құрған Мұхаммед Дауд отбасымен бірге өлтіріліп, билікке М.Тараки бастаған Ауғанстан коммунистік халықтық-демократиялық партиясы келді. Осы Тараки тұсында КСРО мен Ауғанстан арасы жақындасты. КСРО-ның ықпалымен Ауғанстан коммунистік ел болу жолына түсті. Бірақ, Таракидің билігін өзінің орынбасары Хафизулла Амин бір күнде төңкеріп тастап, КСРО-дан сырт айналды. Кеңестік империяға бұл ұнай қойған жоқ. 1979 жылы Мәскеу «Шторм-333»

үшін КОКП ОК Саяси бюросының Ю.Андропов, Д.Устинов, А.Громыко, Л.Брежнев сияқты санаулы ғана мүшелерінің, аяқ астынан құпия түрде қабылдаған шұғыл шешімінен басталды. Жоғарыда айтқандай, сол кезде Ауғанстанда билікке таласқан ресми үкімет пен оппозиция (можахедтер) арасында қарулы қақтығыстар басталған еді. Күрестің басты мақсаты Ауғанстан жерінде толықтай саяси бақылау жүргізу болды. КСРО Саяси бюросы КСРО-ның ықпалын кеңейту мақсатында Ауғанстанға қолұшын беріп, сыртқы агрессиядан қорғау керек

деген шешімге келеді. Сөйтіп Ауған елін басқарып отырған шах Хафизулла Аминді алып тастап, орнына Бабрак Кармальді отырғызу туралы идеясын күш көрсету арқылы жүзеге асырды. Осылайша, Кеңес Одағының әскерлері ұзақ жылдарға жалғасқан қарулы қақтығыстардың қақ ортасынан бір-ақ шықты.

Соғыстың тағы бір себебі – Ауғанстандағы социализм концепциясын жақтаушыларды қолдау болды. Америкалық әскери-экономикалық күштер Ауғанстанды КСРО ықпалынан шығарып алуға күш салды. Можاهدтерге АҚШ, НАТО-ға мүше Еуропа елдерінің кейбіреулері, Пәкістан, Қытай, Мысыр, Иран елдерінің әскери мамандары, арнайы қызметтері көп көмек көрсетті. Кабул

үкіметіне қолдау көрсету КСРО бюджетіне оңай түскен жоқ. Деректерге қарағанда, жылына 800 миллион АҚШ доллары бөлініп отырған. 40-армияны Ауғанстанда ұстау үшін және тактикалық ұрыстарға Мәскеудегі басшылар жыл сайын 3 миллиард долларға шығындалған.

АУҒАНСТАНҒА ӘСКЕР ЕНГІЗДІ

Ауғанстанға әскер енгізу туралы шешім 1979 жылдың 12 желтоқсанында, КОКП ОК Саяси бюросының отырысында түбегейлі қабылданып, аса құпия қаулымен бекітілген екен. Бұдан бес ай бұрын 105-әуе десанты дивизиясының 111-парашютті десант полкі Баграм қаласына

барып жайғасқан болатын. Бұл Кеңес Армиясының Ауғанстанға кірген алғашқы бөлімі еді. 12 желтоқсан күні Қазақстан мен Орта Азия республикаларында жасақталған «мұсылман батальоны», артынша екі күннен кейін Баграмға тағы бір батальон кірді. Осы үш батальонның көмегімен Мемлекеттік қауіпсіздік комитетінің (КГБ) жекелеген кішігірім отрядтары «Шторм» операциясына кірісетін болып жоспарланды. Осылайша, 27 желтоқсан күні Аминнің сарайына шабуыл жасалды. Бірнеше қала можахедтерден тазартылды. Жаңа билік ауған жерінің барлығына үстемдігін жүргізе алған жоқ. Соғыстың ұзаққа созылуына бір жағынан осы себеп болды.

ШЫҒАРУ ТУРАЛЫ ШЕШІМГЕ КЕЛДІ

Бұл соғыстың абырой әпермейтінін Кеңес үкіметінің басшылары арада 3-4 жыл өткеннен кейін түсіне бастады. Бірақ «болары болып, бояуы сіңгеннен кейін», кеш түсінді. 1983 жылдың 19 мамырында Пәкістандағы елші В.Смирнов КСРО-ның Ауғанстандағы әскерлер контингентін алып шығуға мүдделі екендігін ресми түрде жариялады.

Саяси бюро осылайша, балшыққа кіріп алып,

енді былғанбай шығудың жолдарын іздестіре бастады. 1986 жылдың ақпанында болған КОКП XXVII съезінде

М.Горбачев әскерді кезеңге бөліп, ауған жерінен шығару жоспарын жасау керектігін мәлімдеді. 13 қарашадағы Саяси бюроньың отырысында Михаил Горбачев: «Біздің Ауғанстанда соғысып жатқанға алты жыл болды. Егер бұл іске басқаша келмесек, әлі 20-30 жыл соғысатын боламыз» деп мәселені көлденеңінен қойды. Оның сөзін Бас штабтың бастығы, маршал Ахромеев те қолдады: «Біз Кабулды, провинциалдық орталықтарды бақылауға алдық, бірақ басып алған жерлерімізге билік орната алмадық. Біз ауған халқы

үшін күресте жеңіліс таптық» деп ағынан жарылды. Сөйтіп, осы отырыста Ауғанстандағы барлық әскерді екі жылдың ішінде алып шығу туралы келісілді.

АУҒАНСТАН АУМАҒЫНАН ШЫҒАРЫЛДЫ

Осылайша, Кеңес әскерлерінің жекелеген бөлімшелері 1988 жылдың 15 мамырынан бастап Ауғанстан аумағынан шыға бастады. КСРО тоғыз айдың ішінде әскерлерін бұл елден шығаруға міндеттеме алды. Бұл өте күрделі операция еді. 4 ақпан күні Кеңес Армиясының соңғы

бөлімі Кабулдан шықты. Ал 15 ақпанда 40-армияның

қолбасшысы, генерал-лейтенант Б.Громов Термез қаласында «Кеңес әскерлері Ауғанстан жерінен толықтай шықты, артымда бірде-бір жауынгер қалған жоқ» деп басшылыққа баяндады. Алайда өзеннің арғы жағында қалған шекарашылар тағы үш ай бойы Ауғанстанда жауынгерлік тапсырмаларды орындады. Мәскеу тарапынан Ауғанстаннан әскерлерді шығару туралы ешқандай ақпарат болған жоқ. Америкалық баспасөздің мәліметтері бойынша осы операция кезінде Кеңес Одағының 523 жауынгері мен офицері қаза тауып, қаншама адам тұтқында қалды. 40-армия шыққаннан соң да шабуылдаушы можахедтерге қарсы қиянкескі шайқастар болды. 1989 жылдың 23-26 ақпандағы «Тайфун» операциясы кеңес әскерлерінің Ауған жеріндегі он жылға созылған соғыстағы ең ақырғы ұрысы болды.

АУҒАН СИНДРОМЫ

Ауғанстандағы соғысқа қатысқан көптеген әскери қызметшілер бейбіт өмірге үйрене алмады. Қарулы қақтығыс аймағында болған адамдарда пайда болатын психологиялық ауытқушылықтарға тұрмыстық

проблемалар қосылды. Ауған соғысына қатысқандарды ол кезде жұмысқа қабылдамайтын, себебі олардың көрсеткен ерлігін ешкім елемей, қажеті жоқ деп есептеді. Қарулы қақтығысқа қатысқандарға сатқындық жасады деген айып тақты.

Ауған соғысына қатысқан көптеген әскерилер бұл қиыншылықтарға төзе алмай өз-өздеріне қол жұмсады. Ал жолы болғандардың криминалдық немесе жартылай криминалдық ортасы болды. Қаншама мәселелер болса да, ССРО кезінде әскерилерге арналған психологиялық көмек көрсету орталықтары болмады.

Ауған соғысында қаза тапқандардың нақты саны қанша екендігі әлі күнге дейін белгісіз. Кейбір деректерде 1 миллионға жуық деп көрсетсе, басқа бір деректерде қаза болғандардың саны 670 мың, ал қарапайым халықтың 2 миллионы қаза болған деп көрсетіледі.

СОҒЫС ҚАСІРЕТІ

Дегенмен, деректерді сөйлетсек, Ауған соғысы аяқталған жылы «Правда» газетіне соғыстағы адам шығынының жалпы саны жарияланды. Онда қаза тапқандар 13 833 адам деп көрсетілген. Көрсетілген адам шығыны жыл сайын көбейе түсті. 1999 жылдың 1 қаңтарындағы дерек бойынша ішінде майданда өлгендер, жарадан, аурудан, оқыс жағдайдан қайтыс болғандар, хабар-ошарсыз кеткендер бар, барлық қаза тапқандардың саны Кеңес Одағы Армиясынан – 14 427 адам, Мемлекеттік қауіпсіздік комитетінен (КГБ) – 576 офицер, Ішкі істер министрлігінен – 28 адам. Барлығы – 15 051 адам. Жараланған, контузия алғандар – 54 мыңға жуық,

ауырғандар – 416 мың адам. Кеңес Одағының Ауған соғысынан көрген зияны осындай қасіретті болды.

Ал, өзге елдің мүддесін қорғаған Ауғанстандағы шектеулі контингент әскерлері құрамында Қазақстаннан 22 269 жауынгер интернационалдық міндетін атқарды. Олардың 924-і сұрапыл шайқаста ерлікпен қаза тапты, 21 адам хабар-ошарсыз кетті, мыңдаған жігіт елге мүгедек болып оралды.

Қорыта айтқанда, әскерлерінің соғысқа қатысуы – кеңестік үкіметтің үлкен қателігі. Он жыл бойы көп күш пен қаражатты келешегі жоқ соғысқа жұмылдырды. Осы соғыстың ел экономикасы мен адамзат баласына әкелген ауыр қасіретінен әлем елдері сабақ алса дейміз. Жалпы алғанда, Ауған соғысы тарихтағы ең жантүршігерлік беттердің бірі болып қала береді. Бірақ осы соғыстың саяси, әскери тәжірибесін барынша ескерген жөн. Бұл еліміздің қауіпсіздігі мен бейбіт өмір сүруді қамтамасыз етудің қазіргі және келешектегі міндеттерін ақылмен шешу үшін лайықты дәріс болады.

Кеңес әскерлерінің Ауғанстан аумағынан әкетілуі – шын мәнінде тарихи оқиға. Соғыс ауған халқы мен кеңес әскерлеріне көп рухани жарақат әкелді.

Кеңес Одағы әскерін шығарғаннан кейін Ауғанстандағы Нәжибулла режимі тағы үш жылдай тұрды. 1991 жылы оның қолдаушысы КСРО ыдырап, жеке-жеке мемлекеттерге бөлініп кетті. Экономикасы тұралаған Ресей оған ешқандай көмек бере алмады. Сөйтіп, 1992 жылы сәуірде можахедтердің дала командирлері коалициясы Нәжибулла билігін төңкеріп тастады.

Рима ӘБЕУОВА

ДЕРЕК ПЕН ДӘЙЕК

- Ауған соғысы **10** жыл, **110** айға созылды
- КСРО құрамында Отан алдындағы міндетті арқалаған **22 000** қазақстандық толарсақтан қан кешіп, Ауған жерінде **2238** күнге созылған соғыс қимылына қатысты.
- **22 000** адамның **924-і** опат болып, **1015** жауынгер мүгедек болып қалды және **21** адам хабарсыз жоғалып кетті.
- **200 153** батыр мемлекеттік марапатқа ұсынылды. Олардың **10 955-і** соғыс даласында опат болды.
- Ерлігі үшін **2 265** қазақ марапатталған.
- Елге аман оралған **18 мың** сарбаздың **3 мыңы** – мүгедек.
- Кеңес әскерлері шығарылғаннан кейін де Ауғанстанда азамат соғысы жалғаса берді. Ұзаққа созылған соғыс елді әлсіретіп, халықты күйзеліске ұшыратты.
- 1997-98 жылдары Қазақстан Республикасының үкіметі Ауғанстандағы қазақтарды көшіріп әкелді.
- Республика бойынша Ауған соғысы ардагерлерінің отыздан астам ұйымы бар.
- 2005 жылдың шілдесінде Ауғанстан соғысы ардагерлері өз құрылтайларын өткізген болатын. Бұл жиынға Қазақстанның 14 облысынан 19 ауғандық ұйым өкілі қатысты. Осы құрылтайда «Ауған соғысы ардагерлері ұйымдарының қауымдастығы» құрылып, барлық ауғандық ұйымдар қауымдастыққа бірігуі керек деп бірауыздан келісімге келген болатын. Қазіргі кезде республика бойынша 30-дан астам ұйым осы қауымдастыққа кіреді.

ЕЛ БІЛЕТІН ЕРТАЕВ

**КӨКЕЙДЕН КЕТПЕЙ ЖҮРГЕН КЕЗДЕСУ
ЕДІ. ОҚЫРМАНҒА ЖЕТКІЗУДІҢ РЕТІ БҮГІН
КЕЛГЕН СИЯҚТЫ. ЖУАЛЫ АУДАНДЫҚ
АҚСАҚАЛДАР АЛҚАСЫНЫҢ ТӨРАҒАСЫ
ҚҰРМАШЕВ КӘРІБАЙДЫҢ ҮЙІНДЕГІ
ДОСТАР ӘНГІМЕСІНІҢ КӨРІГІН ҚЫЗДЫРҒАН
АЗАМАТТЫҢ БІРІ ЖУАЛЫДАҒЫ ОРТАЛЫҚ
БАЗАРДЫҢ БАСТЫҒЫ МҰСАТАЙ АББАСОВ
АҒАМЫЗ БОЛАТЫН. ӨЗІ ӘЗІЛ-ҚАЛЖЫҢҒА
ДА, ДАНА СӨЗДЕРГЕ ДЕ БІРТАБАН ЖАҚЫН
ЖАН ЕКЕН. СӨЗІН МӘНЕРЛЕП, НАҚЫШЫНА
КЕЛТІРІП АЙТАДЫ. ЖАС КЕЗІНДЕ ТОЙ
БАСҚАРЫП, ЖІГІТТІК СЕРІЛІГІМЕН
ТАНЫЛҒАН КӨРІНЕДІ. ӘНГІМЕНІҢ МАЙЫН
ТАМЫЗЫП, ШОҒЫН ҚЫЗДЫРУҒА ДА
ШЕБЕР-АҚ. ҚАТАР ӨСКЕНІМЕН, ДАСТАРХАН
БАСЫНА ЖИНАЛҒАНДАРДЫҢ ІШІНДЕ ЖАС
ШАМАСЫНЫҢ ҮЛКЕНДІГІ БАР. ОСЫҒАН
ОРАЙ МАҢАЙЫНДАҒЫЛАР ОҒАН ҚҰРМЕТ
КӨРСЕТІП, МҰСЕКЕҢ БОЛСА ӨЗ ТАРАПЫНАН
ҮЛКЕНГЕ ТӘН ІЛТИПАТ ПЕН ДОСҚА ТӘН
ШЫНАЙЫ КӨҢІЛІН АҚТАРЫП ОТЫР.**

– Абайды да Абай еткен Мұхтар Әуезов. Ол – бәрін келтіріп, дәріптеп жаза білген дана адам. Қазақ тарихында ондай ұлы тұлғалар баршылық. Қай-қайсысын оқу, білу – біздің парызымыз. Ал, оларды келесі ұрпаққа жеткізу міндетіміз деп білемін. Әрине, әр заманның өз батыры, өз кемеңгері болады. Біздің Бақытжан да сондай ерекше құбылысты жандардың бірі. Ол

туралы жазып жатсаң, артық әсірелеудің, әсерлеудің қажеті жоқ. Барды жазып шықсаң болғаны. Соның өзі оның азаматтығын, қайсарлығын, батырлығын көрсетеді.

Қазақта «Қимылдаған қыр асады» деген сөз бар. Әр нәрсені дер кезінде бастап, соны халыққа жеткізе білу, мысалға мынау Бақытжанның құқылы азамат екенін, оның өз еңбегімен өскен азамат екенін,

оған қолұшын берген бір адамның болмағанын біз ғана білеміз. Жұрттар Президент берді, ол Халық қаһарманы бола қалды деп ойлайтын болар. Оның ар жағында қандай тарих тұрғанын көп адамдар біле бермейді. Ал шындыққа келсек, кішкентай ғана ауылдан шыққан оның өсіп-қалыптасуы, жүрген өмірі, жоқшылық көргені, жетімшілік көргені, өмірге талпынысы – бәрі-бәрі сонымен қатар өскен біздің көз алдымызда. Біз біреуден естіген жоқпыз, өз көзімізбен көргенбіз. Қажетіңізге жарап жатса, сол көрген оқиғамызды ғана айта аламыз. Басқасын айта алмаймын. Онымен басқа жерлерде бірге жүрген жоқпыз, - деп келіп Мұсакең Бәкең туралы әңгімесіне кірісті.

Ара-арасында әзіл-

қалжыңға да мойын бұрып, сөздері жарасып отырған жігіттерге риза болдық. Бізді тамсандырғаны сол, олар бір-бірін қайталамады. Тек толықтырып отырды. Әрқайсысының да сөзге шешендігі басым. Бір ойдан оған да іштей қуаныштымыз. Тамағын бір кенеп алып, Мұсакең сөзін жалғастырды.

– Өз көзімізбен көрген оқиғалар көңілімізде сайрап тұр. Ана жылы осы ауылдан шыққан Сейітбеков Лесбек деген академик ағамыз өмірден өтті. Тірісінде сол кісінің 70 жылдық тойына барғанымыз бар. Барар жолда «ағамыз сыртта жүріп, кандидат болды, біраз ғылыми жұмыстар істеді. Қалғаны өз бетімен жалғасып кете берді ғой» деген ойлар болды.

Біз ауылдамыз, ол кісі

сыртта дегендей, ағамыздың қызметте екенін білеміз де, не жасап жүргенін білмейтінбіз. Қандай еңбек жасап жүргенін, еліміздің ғылыми саласын дамытып-өркендетуге сіңірген орасан еңбектерін сол жолы елден естідік, халықтан естідік. Жұрттың оған жасаған құрметін көріп бұл кісінің қалай еліне елеулі азамат болғанын көріп қайттық. Сол сияқты Бақытжан да сыртта жүрген азамат. Білетініміз, ол – қазақты былай қойғанда, ауғанның нұры түскен біртума азамат. Ал, ол бедел бостан босқа келе қойған жоқ.

Мысалы, мен білетін кезде оған қолұшын беріп көмектесетін, маңдайынан сипай қоятын ешкім болған жоқ. Бірақ, бала кезден өзінің қайсарлығы, қайтпастығы бар еді. Намысқой болатын, бірақ пиғылы өте түзу еді.

Өмірі есімнен кетпейтін бір ерекшелігі бар. Ол кезде баламыз ғой. Ол 9, біз 10 оқимыз. Интернатта жатамыз. Бірде өзінен үлкендеу біреумен шекісіп қалды да, Бақыт (Бақытжан Ертаевты жақын достары осылай атайды) таяқ жеп

қалды. Жаңағы үлкен жігіттен жасқанып оның қасына ешкім бармай қалды. Мен бардым. Өзімше жұбатып «Бұл жолы жеңілсең, келесі жолы жеңерсің» деп қанаттандырып тұрмын. Сонда Бақыттың «Осы аспандағы жұлдыздарға қарап ант етейікші, өмір бойы дос болып өтейікші» деп айтқаны бар.

Мұны еске алып тұрғаным, Бақыттың сөзге, уәдеге беріктігін айтқым келіп тұр. Ол сол бала күнгі сөзінде тұрды. Екеуіміздің жолымыз бір-біріне қиылыспайтын екі бөлек адамбыз ғой. Менің базар бастығы болуыма оның немесе оның генерал болуына менің еш пайдамыз тимеген адамдармыз. Тек өмір бойы бір-бірімізді сыйлап, ақ ниетте келеміз. Бірақ, оның жаңағы сөзді өмір бойы жүрегінде ұстап келе жатқанына бірнеше мәрте көз жеткіздім. Кейде осыны ұмытып кетіп жатсам, еске салып қояды. Біз бір-бірімізге ештеңе беріп көрген адам емеспіз, тек ақ тілеуде ғана достық сезіммен келе жатырмыз. Оның жүрегі кең, өз сөзіне беріктігі, жолдасқа адалдығы өзгеден жоғары.

«Досыңызбен қазіргі кездегі араластығыңыз қалай?» деген сұрақ тіл ұшына оралды. Бірақ, үлкеннің сөзін бөлмей тыңдап отырмыз. Қойылмаған сұрақтарыма онсыз да жауаптар беріліп жатыр. Біреулер үшін генералдың қызметінің билігі керек, ал енді біреулер үшін базар бастығының қолындағы байлығы керек. Бірақ, бұл екі азамат Мұсекең айтқандай, мүдделі болып көрген емес. Тек қашан болса да, бір-біріне деген құрметтері тасып, құшақтары ашылып тұрады. Бұл достықтың биік шегі болса керек.

– Ұзақ жылдар сыртта жүріп, ол бірінші рет туған жерге генерал-майор Бақытжан Ертаев болып

келді. Сонда облыстың әкімі Өмірбек Байгелді ағамыз бастап бүкіл ел болып қарсы алдық. Іс-шараға Еркінбек Солтыбаев деген әкіміміз бастап ауданның күллі халқы атсалысты.

Қарсы алғанда мен асаба болып, үлкен тойды басқардым. Әкімдер мені жек көреді, оны білем. Бірақ, маған бәрібір, сәті келгенде қалжыңға сүйеп, түйреп-түйреп алам. Өйткені, басқалар басқарса, мен сияқты сөйлей алмауы мүмкін. Сонымен, басқарып жатырмын. Сыртта жүрген кешегі Бақытжан досымыздың генерал-майор Ертаев болып келгеніне қуанып жатқанымызды айтып жатырмын. Арада 20 жылдан артық уақыт өтіп кеткен.

Бір кезде ол үстелден тұрып келіп, менің құлағым: «Түр-түсің өте таныс, бірақ, кім екеніңді есіме түсіре алмай тұрмын» деп сыбырайды.

Мен «баяғыда жұлдыздарға қарап тұрып, өмір бойы дос болып өтейікші дегенің есіңде ме» деймін ғой баяғы. Сөйтсем, ол әдейі жасап тұр екен. Бас салып құшағына алсын мені.

Елдің бәрі аң-таң екеуімізге қарап қалыпты.

Бәкеңнің, міне, осындай қарапайымдылықтары бар.

– Жастарында айырмашылық болса да, Мұсекең мен Бакеңнің достығы керемет еді, - деп сөзге шаңырақ иесі Кәрібай араласты. – Міне, осындай достықтың арқасында ауылымыздың қаншама азаматтары бір-біріне туған бауырдай болып

кетті. Қазір тіпті, кейбірі қыз беріп, келін түсіріп, құда болып жүр.

– Тағы бір есімде қалғаны, - деді әңгімесін жалғастырған Мұсатай, – Бақыт Сарыөзектегі дивизияның командирі еді. Генерал-майор болғанына жарты жылдың шамасында уақыт өткен. Бір қауым елдің алдында мәртебемді бір өсіріп тастаған.

Ол былай болды. Әйелім Ризагүл екеуіміз Қапал-

Арасанға барып демалдық. Талдықорғанның Ақсу ауданының әкімі бар, біраз жігіттер Қапал-Арасанда сарыағаштық Сүлейменов Мұстафа деген жолдасымды құрметтеп жатыр. Оның досы деген соң мені де бәрі төбесіне көтеріп, төрге отырғызған. Мен олардың көңіліне, құрметіне ұялып барам. Содан не істерімді білмей отырмын. Дүркіретіп дастархан жайып жіберейін десем, жағдайым келмей тұр. Сөйтіп тұрғанда есіме Бақыт түссін. Келсе келер, болмаса көрер деп үйіне қоңырау шалдым. Ол жоқ екен, бірақ келінге жағдайымды айттым. Ол Бақытжан үйге келгесін айтқан екен. Сөйтсе, Бәкең «бұл ағама баруға міндеттімін» деп жетіп келіпті. Кейінде ұзақ уақыт Алматы облысы әкімінің орынбасары болып қызмет істеген Серік Мұқанов әйелімен, Бақытжан әйелімен, тағы да екі жігіт бар, бір қойды төрт сирағымен бірақ үйітіп, пісіріп алған. Мәселе, әрине, ол етте емес, оның сол досқа деген, адамға деген құрметінде болып тұр ғой.

Ананы-мынаны айтып, гүлдеп отырғанбыз, «Где мой брат?» деп генерал-майор киімімен Бақыт кіріп

келді. Дастархан басында отырғандар орындарынан атып-атып тұрды. Бәрі аң-таң.

Сөйтіп, мені құшақтап, әйелімді құшақтап, амандасып жатыр. Манадан бері қолымның қысқалығы көрініп, ыңғайсызданып отырған менің енді төбем көкке бір елі жетпей қалды.

Әлгілер:

– Туған ініңіз бе? - деп сұрап жатыр. Мен:

– Иә, - деп жауап бердім.

Олар сеніп қалды, білем.

– Бәсе, сізден айнымайды екен, - деп қояды. Осылайша, жаңағы ортаның райы өзгерді де кетті.

Бақытжанның осындай-осындай адамгершілік жағы өте көп.

– Дәл керек уақытта қасыңыздан табылған досыңыздың арқасында бір жасап қалған екенсіз, - деді манадан бері менімен бірге үнсіз тыңдап отырған Бүркіт.

– Шынын айтсам, бала күнімде Бақытжан бастықтың баласы ғой деп ойлайтынмын, – Мұсатайдың әңгімесі тағы жалғасты. – Менің өзім кейін

білдім. Сөйтсем, ол бар жоғы 8-9 айында әкеден жетім қалыпты. Сондай қиын жағдайда қалыптасып, үлкен азамат болып, елді қорғап, жүрегі таза болып қалуы екінің бірінің қолынан келе бермейді. Соны біздің елдің Президенті де дұрыс түсінсе керек. Ол сөйтіп, ауылдың

қарапайым ғана баласының осы уақыттарға дейін жасаған ерліктерін, қазіргі бейбіт заманда атқарып жүрген еселі еңбектерін жоғары бағалады. Бақыттың тегін адам емес екендігін елге танытты. Сондықтан кеш те емес, ерте де емес, өзінің сәті түскен күні, дәл уақытында Бақытжанның

еңбегі еленді деп білемін. Өз басым оны генерал болады, қаһарман болады деп ойлаған жоқпын. Шыным осы. Бірақ, біз үшін қазір ол үлкен бақытқа, үлкен мақтанышқа айналып отыр. Қазір Бақыттың есімімен күллі қазақстандық Ауғанстан соғысына қатысқан сарбаздар мен Қазақстанның

Қарулы Күштерінде қызмет істейтін қыз-жігіттер мақтана алады деп ойлаймын. Ал, жуалылықтар үшін тіпті ерекше. Бірақ, оның жауапкершілігі де жоғары. Міндеті де көп. Мақтана отырып, ол жағын да ұмытпағанымыз абзал.

Бізге ол шынымен мақтаныш болды. Мен қаһарманның ағасымын ғой, «рэкеттен» де қорықпаймын...

Осы кезде Мүсекеңнің сөзін бөлдім.

– Ауылыңызда біреудің арқасында нанын тауып жейтін, қарақшылар мен арамтамақтар көп пе еді, - деп сұрадым.

– Жоқ, оқиға былай болған, - деді ол. – Ана бір жылдары нарық етектен алып, ауыл шаруашылығының қай саласы болса да тұралап қалған заман болмап па еді?! Сол кездегі оқиға ғой ол.

Елдің көбі бізді ақшаның

астында жүреді деп есептейді. Мен айтар едім, қай сала болса да еңбектенбей ештеңе өнбейді. Белгілі бір дәрежеге жету үшін маңдай теріңді сығымдап, ерінбей жұмыс істей білуің керек. Сонда ғана еңбегіңнің нәтижесі болады. Сонымен, жаңағы әңгімеге оралайын.

Біріне тартсаң, біріне жетпейтін дүние. Электр жарығының ақшасын төлеу керек, салық инспекциясына есеп беру керек. Сауда орындарын жөндеп, ретке келтіру керек. Қысқасы, толып жатқан бітпейтін шаруа.

Бірде сол базардағы жұмыс орнымда отырғам. Мұнтаздай болып, жақсырақ киінген екі-үш жігіт кеңсеге кіріп келді. Жас шамалары 20-мен 30-дың ортасындағылар. Еркін тани қоймадым. Қолдарын қалталарынан алмаған қалпы сәлем берді. Мен де амандастым. Сосын:

– Базарком көке, қрышаңыз не? - деп сұрады. Қысқа да, нұсқа анық сұрақ. Жауап та солай болу керек. Мен:

– Шифер, - деп жауап бердім. Олар артық сөз айтқан жоқ. Кабинеттің төрт бұрышына көз қиықтарын салып біраз тұрды да, басқа ештеңе айтпастан кетіп қалды. Біраз уақытқа дейін мен оларды өрт саласынан ба, әлде салық инспекциясынан ба екен деп ойладым да қойдым.

Содан уақыт жылжып жатты. Екі-үш ай өтіп кеткен. Бір күні жаңағы жігіттер қайтып келді.

– Көке, сіз нөл екенсіз ғой, - дейді. Аң-таңмын. Ештеңеге түсінбеймін.

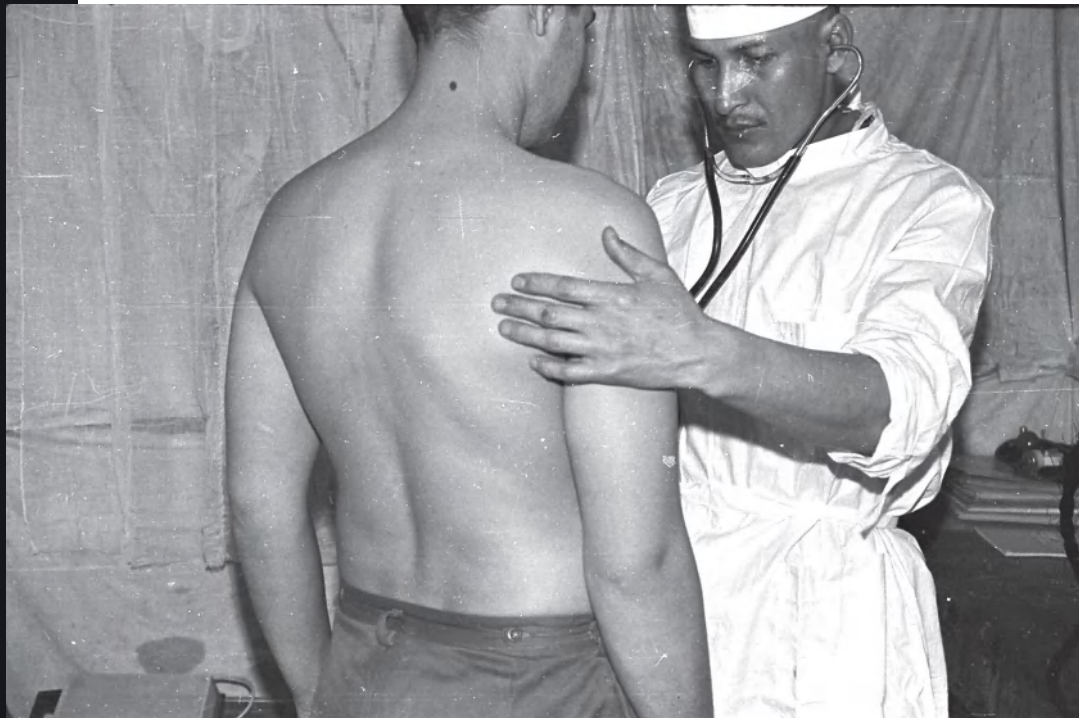
Сөйтсем, олар сол уақытта шыққан рэкеттер екен ғой. Менен шыққан соң күллі Жамбыл облысына аты шыққандардың «қамқорлығында» жүргендерді түгендейді, бірақ «шифер»

деген бүркеншек ат ешкімнен шықпайды. Содан қайта айналып соққан түрлері екен.

...Біреулер «генерал досы бар» деп айтса керек, кейін олармен де тіл табысып кеттік. Содан бері мұндайларды көрген емеспін.

Кеудесін мақтаныш кернеген Мұсатай өмірлік досы әрі бауыры болып кеткен Бақыт жайлы тоқтаусыз әңгімеледі. Әр сөзінде шап-шағын ғана Кеңес ауылында басталған сонау балалық шақтың куәгеріне деген ерекше сағыныш пен ерекше құрмет сезіліп тұрды. Осыдан біраз уақыт бұрын өмірден өткен атпал азаматтың өзінің өмірлік досы жайлы, оның қарапайымдылығы мен адамгершілігі жайлы айтқан жан сырын бәріміз де терең түсініп, қызыға, қызғана тыңдадық.

Марат ЖҮНИС-БЕК

ИСТОРИЯ НАШЕЙ СТРАНЫ ЗАПОМНИЛА И СОХРАНИЛА ИМЕНА МНОГИХ ЛИЧНОСТЕЙ, КОТОРЫЕ СВОИМИ ДЕЛАМИ И ПОСТУПКАМИ ОСТАЛИСЬ В ПАМЯТИ НАРОДА. ЭТИ ЛЮДИ, НЕСМОТЯ НА РАЗНЫЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА, ПРОДОЛЖАЛИ ДЕЛАТЬ СВОЕ ДЕЛО И ОСТАВАЛИСЬ ПРОФЕССИОНАЛАМИ. ЯРКИМ ПРИМЕРОМ СТОЙКОСТИ И ПРОФЕССИОНАЛИЗМА ЯВЛЯЕТСЯ ПОЛКОВНИК МЕДИЦИНСКОЙ СЛУЖБЫ, ВЕТЕРАН АФГАНСКОЙ ВОЙНЫ АСЫЛХАН УТЕЕВ.

Он родился 2 июля 1953 года в поселке Жолымбет Шортандинского района Целиноградской области в семье учителей. Его отец был директором школы, а мама работала учителем казахского языка. В семье было шесть детей. Асылхан родился третьим по счету ребенком.

Как и многие дети того времени, ставшие современниками первого полета человека в космос, которым был советский гражданин Юрий Гагарин, мальчик мечтал быть летчиком. Однако этой мечте не суждено было сбыться.

Люди часто говорят, что человек рожден для определенной цели. Именно так и сложилась судьба Асылхана Утеева.

Наш герой был очень расстроен тем, что небо для него осталось закрыто. Увидев это, его поддержал ЛОР-врач, который ранее служил фронтовым доктором. Он сказал ему: «Не переживай. Рядом есть медицинский институт, и если ты хочешь ощущать адреналин как в

небе, его можно ощутить на острие скальпеля или ножа».

Послушавшись совета, он успешно сдал экзамены и в 1971 году стал студентом Карагандинского медицинского института с четкой мыслью стать хирургом. В 1975 году он успешно прошел конкурс и поступил на военно-медицинский факультет Томского медицинского института.

Обучение в Томске проходило увлекательно. Получив военную форму и распределившись по взводам, студенты приступили к учебе. До обеда они занимались на кафедре, а после – самоподготовкой. Курсанты ходили в наряды внутри факультета, а один раз в месяц – в город. Во время обучения наш герой даже выполнил норматив кандидата в мастера спорта.

В 1977 году Асылхан Утеев по распределению приехал служить в Казахстан. Свой карьерный путь он начал в Сарыозекском гарнизоне Среднеазиатского военного

ВОЙНА УЧИТ ЦЕНИТЬ ЖИЗНЬ

округа в должности младшего врача медицинского пункта арtpолка.

Молодой лейтенант грезил о «великой хирургии», однако его трудовая деятельность началась со строительства и оборудования операционной, где вскоре он начал оперировать военнослужащих с панарицием, вросшими ногтями и т.д. Таким образом молодой хирург по крупицам набирался профессионального опыта. Кроме того, в течение года он оттачивал навыки в Сарыозекском военном госпитале, где был помощником хирурга.

После прохождения интернатуры в Ташкенте Асылхан Утеев был направлен в медсанбат в Актогае. Наш герой вспоминает, что там ему не приходилось проводить больших операций, и чтобы «набить руку», он принимал участие в операциях в обычной больнице с гражданскими хирургами.

Именно там ему пришлось пройти первое тяжелое испытание. Молодой хирург отправился сопровождать на поезде операционную

медсестру на девятом месяце беременности, которая в скором времени должна была родить. Врачи не могли принять роды на месте, поэтому было принято решение отправить ее в Аягоз. Асылхан Утеев вспоминает, что сильно переживал в дороге за роженицу, которая постоянно мерзла и теряла сознание.

Прослужив в Актогае, наш герой был переведен в Караганду, где продолжал набираться опыта, который потом он применял во время службы в 177-ом отряде специального назначения под командованием легендарного Кара майора Бориса Керимбаева.

26 октября 1981 года Асылхан Утеев был командирован в Капчагай для оказания медицинской помощи и сопровождения

«МЫ БЫЛИ ВОЕННЫМИ И ЕХАЛИ В АФГАНИСТАН ВЫПОЛНЯТЬ ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНЫЙ ДОЛГ. КРОМЕ ТОГО, МЫ ОКАЗЫВАЛИ ПОМОЩЬ НАСЕЛЕНИЮ. НО ВОЙНА ЕСТЬ ВОЙНА. ОНА НАУЧИЛА НАС ЦЕНИТЬ ЖИЗНЬ, КОТОРУЮ ДАЛ НАМ БОГ. НА ВОЙНЕ – ЭТО САМОЕ ГЛАВНОЕ, А ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ НАВЫКИ МОЖНО НАРАБОТАТЬ СО ВРЕМЕНЕМ».

на полигоне «Балхаш». Собрав чемодан, он вылетел в Капчагай, где его уже встречали. По прибытии наш герой узнал о том, что для отправки в южном направлении формируются два эшелона. Никто не знал, что они уходят в сторону Афганистана. Все поняли это только на пересыльной станции.

На пограничном пересыльном полигоне началась подготовка военных к отправке в Афганистан. Им выдавали оружие и форму. Молодой доктор оставался в своей шинели, недоумевая, почему его отправку никто не согласовал? Однако вскоре он понял, что отказываться уже поздно. Он поступал по совести, которая не позволяла ему смириться с мыслью, что эти молодые ребята, спецназовцы, уйдут в горячую точку без хирурга.

«Что касается моей специальности – медицины, то именно в Афганистане я в полной мере ощутил свою востребованность. Мой мозг довольно быстро настроился на практическую работу, и

я стал проявлять себя как активно практикующий хирург», - пишет Асылхан Утеев в своей книге «На острие скальпеля».

Первый марш отряда к населенному пункту Маймене был тяжелым. Наш герой вспоминает, что стреляли отовсюду и свои, и чужие. Было страшно. Отряд сопровождали бойцы батальона сопровождения, которые в дороге потеряли 7 своих бойцов, 15 человек было ранено, еще двое скончались позже в госпитале.

Доктор Асылхан Утеев и анестезиолог Сергей Ниякин как могли помогали раненым в том марше, оказывая помощь в автоперевязочной машине. Перед ними стояла задача делать все, чтобы полученные солдатами раны заживали как можно быстрее.

Во время первого марша и в последующем, где бы не находились бойцы отряда специального назначения под командованием Кара майора, везде противник создавал заборы и организовывал засады.

Асылхан Утеев писал: «Борис Туkenович не выделял

никого из своих подчиненных. Он ко всем относился одинаково, в том числе и к своему земляку из Узун-Агач сержанту Канату Рахимбаеву. В одном из боев Канату осколком срезало часть уха, и я аккуратно заштопал ему поврежденный участок. Ухо удалось сохранить, что и Канат, и его будущая жена Сара не раз вспоминали во

время наших последующих встреч».

Кара майор расположил свой командный пункт рядом с операционной для того, чтобы владеть ситуацией в целом и знать какие санитарные потери несет его часть.

«На служебные совещания майор Керимбаев медиков не звал, с улыбкой говоря:

«Пусть они будут у нас бездельниками». При этом командир частенько заходил в медсанчасть по поводу своего радикулита. После новокаиновой блокады ему становилось лучше, и он тут же засыпал», - вспоминает в своей книге полковник Асылхан Утеев.

По прибытии в Маймене в местном медицинском пункте обнаружили бинты, зеленка, обезболивающие тубики и небольшой набор хирургических инструментов. Всего этого не хватало для проведения операций. Для продуктивной работы было необходимо большее количество инструментов и оборудование, которое доставили в кратчайшие сроки.

- Наш новый вертикальный автоклав имел три бензиновые горелки. Появились у нас два хороших портативных аспиратора и ряд других необходимых приборов. Из числа солдат мы нашли подходящего медбрата, - вспоминает полковник медицинской службы.

В первые дни пребывания

в Афганистане наш герой чувствовал себя подавленным. Прибыв в Маймене, он подошел к ЗИЛ-130, который перевозил тела погибших бойцов и заглянул под тент. Среди бездыханных тел солдат взвода сопровождения почти у самого заднего борта он увидел молодого человека. «Как будто бы еще живой», - произнес санинструктор.

Осмотрев раненого, доктор доложил командиру, что ему требуется срочная операция. Майор Керимбаев приказал нести его в местную гражданскую больницу, сказав, что местные врачи будут ждать.

«Раненый был совсем в плохом состоянии, и мы немедленно приступили к декомпрессионной трепанации черепа. Дойдя до последней костной перемычки, я услышал голос Сергея Ниякина: «Стоп. У него падает давление».

За жизнь солдата мы боролись на протяжении 20 минут, используя весь комплекс реанимационных мероприятий, но увы... Убедившись, что произошла окончательная остановка сердца, анестезиолог легонько дотронулся до щеки парня и сказал: «Эх-х ты... Совсем еще мальчик», - писал Асылхан Утеев.

Позже в «этой же мрачной операционной» наш герой принимал участие в родах местной женщины. Со временем, помимо медицинской помощи военным, в медицинский пункт все чаще стали обращаться местные жители. Кому-то санитары делали перевязки и уколы, а доктору порой приходилось заниматься ампутацией конечностей. Как правило, это были сложные запущенные формы гангрены.

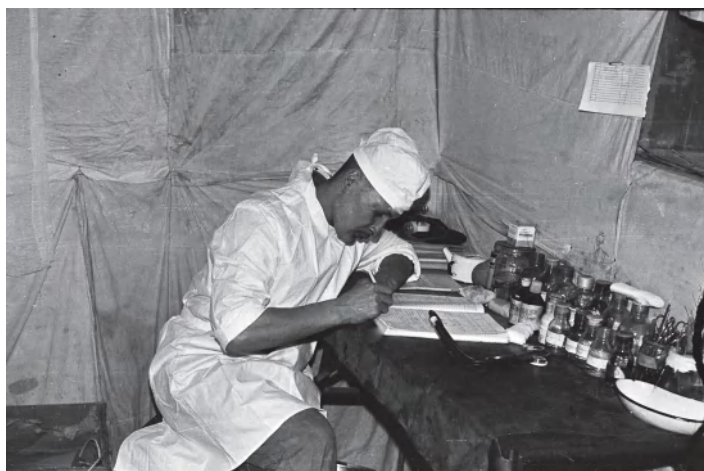
На протяжении почти

двух лет передовой линией для нашего героя оставался медицинский пункт части, где ему ежедневно приходилось видеть боль, слезы, кровь и страх. В тяжелые периоды, когда шел большой поток раненых, медики не думали об усталости и продолжали работать, ведь промедление в операции могло стоить жизни.

В зимний и весенний период ущелье, в котором располагался отряд, заволакивал густой туман. Вертолеты в такую погоду не летали, и раненым после тяжелых операций на грудную и брюшную полость неделями приходилось выживать собственными

особенности призванные из Сибири, плохо переносили его капризы. В населенном пункте Руха, где находился отряд, холод резко сменялся жарой, а на больших высотах, где находились посты охраны, некоторые бойцы ощущали острую нехватку кислорода и с трудом передвигались. Чтобы доставить на посты боеприпасы и воду, порой приходилось подниматься на высоту 3,5 км. При этом каждый боец нес на спине 60 кг груза.

Среди инфекционных заболеваний преобладали гепатит и брюшной тиф. В связи с этим, необходимо было организовать

силами в ожидании отправки в госпиталь.

Суровым испытанием для отряда стало его участие в Панджшерской операции (1982 год). Будучи в постоянном движении бойцы отряда работали в зоне повышенного риска. Единственному хирургу Асылхану Утееву приходилось круглосуточно быть готовым к проведению операций. Наш герой вспоминает, что, находясь в постоянной схватке с противником, даже в столовую бойцы направлялись с большой осторожностью, опасаясь пули снайпера.

Свои коррективы в работу врачей вносил климат. Некоторые солдаты, в

санитарную защиту. В первую очередь в каждом месте дислокации части определялись места для уличных туалетов и для выгребных ям для пищевых отходов. Только после этого разбивался лагерь.

Несмотря на все сложности, 177-й отряд Кара майора пользовался большим уважением. Отмечали, что спецназовцы 177-го отряда «мертвой хваткой впелись в глотку афганского полевого командира Ахмада Шейха Масуда с его многотысячной армией и не дают ему и его подчиненным спокойной жизни».

За время, проведенное в Афганистане, военный

хирург Асылхан Утеев провел десятки операций, в которых ему приходилось извлекать из пострадавших пули и осколки. Он уверен, что такого рода ранений могло быть гораздо больше, если бы в начале войны советские солдаты не использовали бы бронезилеты.

В период нахождения отряда в Панджшерском ущелье нередко в медсанчасть поступали раненные с минными травмами. Зачастую, противник устанавливал иностранные мины, однако в их распоряжении были также мины собственного производства. Именно местные мины наносили максимальный вред тканям, в 60-70% случаев пострадавшим от их взрывов приходилось проводить сложную первично-хирургическую обработку полученных ран.

В случаях, когда из-за погоды пострадавший не мог быть эвакуирован, врачи проводили срочные и сложные операции с использованием проводниковой анестезии.

Асылхан Утеев вспоминает, что в кровопролитных сражениях в Панджшере обе стороны несли большие потери в личном составе, а поток раненых не иссякал. Медики были буквально прикованы к операционным столам и не отходили от них по нескольку дней и ночей. Когда появлялась возможность, они отправлялись к тяжело раненым в Кабульский госпиталь.

Асылхан Утеев завершил службу в Афганистане в мае 1983 года. Далее он был направлен в туркменский Набит-Даг служить в должности старшего ординатора хирургического отделения гарнизонного госпиталя.

- Мы были военными и ехали в Афганистан выполнять интернациональный долг. Кроме того, мы оказывали помощь населению. Но война есть война. Она научила нас ценить жизнь, которую дал нам Бог. На войне – это самое главное, а профессиональные навыки можно наработать со временем, - отмечает Асылхан Утеев.

В 1987 году по окончании клинической ординатуры Военно-медицинской академии имени С. М. Кирова в Ленинграде наш герой служил в Германии, где прошел путь от ординатора до начальника хирургического отделения армейского госпиталя.

Во время службы в Германии в г. Фюрстенвальд он первым выполнил органосохраняющую операцию по Финнею с двухсторонней стволовой ваготомией по поводу язвы 12-перстной кишки.

С момента обретения независимости Асылхан Утеев продолжил служить в рядах Вооруженных Сил. Он был главным специалистом

по военно-полевой хирургии в Казахском государственном институте усовершенствования врачей. Проходил службу в отделе призыва департамента организационно-мобилизационной работы ГШ ВС РК.

В течение нескольких лет он являлся начальником Центральной военной поликлиники МО РК в Алматы. В 2001 году был назначен начальником медицинской службы Управления главнокомандующего Сухопутными войсками ВС РК.

В 2005 году после 30 лет службы был уволен в запас. Но даже на пенсии он продолжает работать. Вместе со своей супругой воспитывает трех дочерей – Зияш, Дану и Елизавету. Одна из них пошла по стопам отца и стала врачом.

В настоящее время Асылхан Утеев занимается активной общественной деятельностью, возглавляет Совет ветеранов 177-го отряда. Ежегодно в парке имени 28 гвардейцев-панфиловцев в Алматы проходят встречи бойцов отряда, которые до сих пор с теплотой в душе встречаются и общаются. Они также активно помогают друг другу, даже находясь в разных странах, оставаясь рядом в беде и радости.

Полковник Асылхан Утеев уделяет большое внимание оздоровлению воинов-афганцев. Благодаря его содействию многие из них получают санаторно-курортное лечение.

В 2023 году в преддверии 70-летнего юбилея в свет вышла книга Асылхана Утеева «На острие скальпеля», о которой мы уже упоминали выше. Книга охватывает значительный временной период.

Описывая свой жизненный путь, автор затрагивает многие важные события ушедшего в историю XX века, непосредственным участником которых он являлся. С придельной точностью и откровенностью автор вспоминает о той жестокой войне и о боевых товарищах.

Немало места в книге Асылхан Утеев уделил своей семье, детству, годам учебы, службе в региональных гарнизонах, а также годам становления медицинской службы армии независимого Казахстана.

Нариман ДЮСЕНОВ

ВЛИЯНИЕ АУТЕНТИЧНОЙ СРЕДЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ Б. МОМЫШУЛЫ

АУТЕНТИЧНАЯ СРЕДА - ЭТО ПОНЯТИЕ, КОТОРОЕ ИМЕЕТ БОЛЬШОЕ ЗНАЧЕНИЕ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ ЧЕЛОВЕКА. ОНА ВКЛЮЧАЕТ В СЕБЯ ЯЗЫК, ТРАДИЦИИ, ОБЫЧАИ И КУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ, КОТОРЫЕ ОКАЗЫВАЮТ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЕГО ХАРАКТЕРА, ЦЕННОСТЕЙ И МИРОВОЗЗРЕНИЯ.

УЧЕНЫЕ В РАЗНЫХ СТРАНАХ ИССЛЕДОВАЛИ РОЛЬ АУТЕНТИЧНОЙ СРЕДЫ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ. ЗАРУБЕЖНЫЕ ИССЛЕДОВАТЕЛИ, ТАКИЕ КАК ЭРИК ЭРИКСОН И ЛЕВ ВЫГОТСКИЙ, ПОДЧЕРКИВАЛИ ВАЖНОСТЬ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО КОНТЕКСТА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕКА.

В ДАННОЙ СТАТЬЕ РАССМАТРИВАЕТСЯ ВЛИЯНИЕ АУТЕНТИЧНОЙ СРЕДЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ БАУЫРЖАНА МОМЫШУЛЫ, ГЛАВНОГО ГЕРОЯ ПРОИЗВЕДЕНИЯ «НАША СЕМЬЯ».

Народная педагогика - это концепция образования, которая базируется на традиционных и культурных ценностях народа. Бауыржан Момышулы, как главный герой произведения «Наша семья», может рассматриваться как представитель народной педагогики. В его личности отражены традиционные казахские ценности, обычаи и образ жизни, которые сформировались под влиянием аутентичной среды, в которой он вырос. Его характер и поступки отражают важность культурного и исторического наследия. Он говорил: «Молодежь должна быть воспитана на благородных традициях. Традиция - это не мертвая реликвия прошлого.

Это боевое могучее оружие, выкованное и отточенное в прошлом для великих битв настоящего и будущего», что доказывает, что духовная культура, берущая начало из глубины веков, является приоритетом для него.

Личность Б. Момышулы известна не только в Казахстане, но и за рубежом. Его книги «За нами Москва» и «Психология войны» пользуются огромной популярностью в мире. Однако мало кто задумывается о том, почему не все становятся героями, и не каждый человек обладает подобными качествами личности. Психолог Эрик Эриксон разработал теорию развития личности, в соответствии с которой

окружающая среда играет важную роль в формировании личностных кризисов и разрешении конфликтов на разных этапах жизни. Он подчеркнул, что важно, как человек адаптируется к окружающей среде, и какие черты личности развиваются в результате этой адаптации.

Описание среды, в которой рос наш герой, нашло свое отражение в его автобиографическом произведении «Наша семья». В этом произведении раскрывается атмосфера, в которой он провел свое детство. Через все произведение красной нитью проходит любовь его близких сначала к маленькому мальчику, а потом подростку. Слова бабушки: «Тебе

больно? Дать тебе пить? Может, у тебя подушка жесткая?», внимание и забота старших создают у мальчика ощущение безопасности и тепла. Это важные составляющие чувства принадлежности и любви к семье, которое со временем перерастает в огромную, неподдельную любовь к Родине. Эти ценности и убеждения, выработанные в раннем возрасте, остаются с человеком на протяжении всей его жизни и способствуют укреплению связи с его родиной и культурой.

В своей автобиографической книге автор упомянул письмо Кожамкула. «Это письмо читалось на всех сборах, там

были и стихи, лирические строки, говорящие о его тоске по Родине и о том, как ему тяжело на чужбине». В произведении подчеркивается важность гостеприимства и солидарности в казахском обществе, где пришедшие гости всегда находили уют и уважение в других аулах: «На джайляу было поставлено пятьдесят юрт, и по традиции в радиусе десяти-пятнадцати километров аулы были обязаны принимать гостей на ночлег. Богатые приезжали со своими юртами и пригоняли с собой косяки кумысных кобылиц».

Родные Бауыржана учили его жить по доходам и соблюдать свои обязательства, что важно для сохранения чести и уважения в казахском обществе. Тому пример образ Бауыржана Момышулы в книге «За Нами Москва», можно выделить несколько важных аспектов его характера и деятельности: отвага и решительность. Например, в битве за Москву Б. Момышулы и его батальон вырываются из вражеского окружения и продолжают выполнять свои военные обязанности даже в сложных условиях. Честь здесь служит моральным стержнем, который поддерживает их решимость и преданность выполнению своего долга.

Социальная среда, в которой вырос и развивался Б. Момышулы, представляет собой интересное исследовательское поле для изучения, поскольку она имеет множество интересных и значимых аспектов. Во-первых, среда, описанная им в произведении «Наша семья», насыщена культурными элементами, такими как казахские традиции, обычаи и религиозные практики. Изучение этой среды позволяет понять богатство

и многогранность казахской культуры и наследия. Во-вторых, анализ социальной среды Б. Момышулы привел к тому, что исследование динамики межличностных отношений, влияния семьи и окружения на формирование личности, а также развитие социальных навыков позволил определить ее важность в жизни автора. В-третьих, социальная среда Б. Момышулы предоставляет материал для этнографического исследования казахской культуры и быта, так как произведение богато описанием народных обычаев и традиций, таких как калым и кун, что исключительно важно для сохранения культурного наследия, поскольку они не только передают культурную ценность, но и воплощают обычаи и традиции казахов.

На формирование Б. Момышулы как полководца не могла не повлиять большая насыщенность аутентичной среды тем, что в ауле, в котором он жил, происходили местные конфликты, в урегулировании

которых принимал участие его отец. Слушая речь отца, обращенную к враждующим сторонам, он развивал в себе основы дипломатии: «Никаких других постов отец не занимал, оставаясь неофициальным «консультантом» по всем аульным делам. Своими справедливыми решениями аульных вопросов он прославился как Тура Момыш, то есть прямой, справедливый». Именно в такой среде он получал знания и опыт общения человека, которые в дальнейшем сыграли ключевую роль в определении выбора действия. В своей книге «Психология войны» он писал: «Самое трудное в армии это повиноваться, ну а повелевать еще труднее, чем повиноваться. Осмысливать сложнее, чем выполнять осмысленное. Решение настоящего мыслящего командира - тяжелый творческий труд, результат его творческого мышления... Боевое счастье не может случайно сопутствовать

командиру в бою - он сам является творцом успеха».

Природа родных мест вдохновляла Бауыржана и раскрыла в нем творческие способности. Сохранившиеся в памяти прекрасные природные пейзажи, цветы, закаты и звездное небо помогли ему выстоять в суровые годы Великой Отечественной войны.

Образ Бауыржана Момышулы в его произведениях может служить примером для молодого поколения, побуждая к развитию патриотизма, гражданской ответственности и уважения к традициям и обычаям. Исследование роли аутентичной среды в формировании характера Б. Момышулы позволяет глубже понять важность культурного и природного наследия для развития личности и патриотизма.

**Полковник запаса
Т. ТУРГУМБАЕВ,
начальник цикла
военной кафедры ЕНУ
им. А. Гумилева**

УНИКАЛЬНОМУ В АРМИИ ПОЛКУ – 25 ЛЕТ

МАСШТАБНОЕ ПРАЗДНОВАНИЕ 25-ЛЕТИЯ СО ДНЯ ОБРАЗОВАНИЯ ЕДИНСТВЕННОГО В ВООРУЖЕННЫХ СИЛАХ КАЗАХСТАНА ГОРНО-ЕГЕРСКОГО ПОЛКА СОСТОЯЛОСЬ В ЖУАЛЫНСКОМ РАЙОНЕ ЖАМБЫЛСКОЙ ОБЛАСТИ. ТОРЖЕСТВЕННОЕ МЕРОПРИЯТИЕ, НА КОТОРОЕ БЫЛИ ПРИГЛАШЕНЫ КОМАНДИРЫ И ВЕТЕРАНЫ ЧАСТИ, СТАЛО СИМВОЛОМ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ ПОКОЛЕНИЙ И БОЕВОЙ СЛАВЫ ЧАСТИ.

Возглавил торжество начальник штаба войск Регионального командования «Юг» полковник Нурлан Карибаев. В своей речи он подчеркнул историческую значимость части: «За четверть века горно-егерский полк своими достижениями не раз прославлял войска Регионального командования «Юг». Славные традиции, заложенные первыми командирами, бережно поддерживаются и сохраняются, благодаря чему воинское подразделение остается одним из образцовых».

Особую атмосферу торжеству придало присутствие ветеранов Вооруженных Сил, которые

в разные годы проходили службу в горно-егерском полку. В число почетных гостей вошел и первый командир части полковник в отставке Аскар Избанов. Он поделился воспоминаниями о становлении подразделения, о трудностях первого времени, которые успешно преодолевались благодаря энтузиазму военнослужащих, их верности воинскому долгу и стремлению создавать прочную основу.

– В 2000 году мы начинали с малого, первые месяцы жили в палатках, много сил и времени уходило на обустройство, – вспоминает первый командир части Аскар Избанов. – Сегодня вижу, что наши усилия не прошли

даром. Я горд тем, что в настоящее время полк имеет мощную базу, оборудован, в отличном состоянии казармы, парк боевых машин, конный двор, на территории части построены дома для военнослужащих и членов их семей. И я рад тому, что

здесь трепетно относятся к истории части, не забывают нас, стоявших у истоков образования части.

Мощный вклад в становление и развитие горно-егерского полка внесли и последующие командиры части, в их

числе и Кайдар Каракулов, который годы спустя в звании генерал-майора возглавил войска Регионального командования «Юг». Не все командиры смогли прибыть на торжественное мероприятие, посвященное 25-летию полка, но у кого была такая возможность, ее не упустили.

Горно-егерский полк ведет свою историю с января 2000 года, когда на базе войсковой части 74261 в Жаркенте был сформирован отдельный батальон. После передислокации в Гвардейский гарнизон он вошел в состав войсковой части 85395, а с 2003 года обосновался в Жуалынском районе Жамбылской области. Важными вехами истории части стали вручение батальону Боевого знамени в октябре 2004 года, выведение из состава 5-й механизированной бригады и переподчинение напрямую командующему Регионального командования «Юг» в сентябре 2007 года, присвоение статуса полка в августе 2013 года и торжественное вручение полку нового Боевого знамени.

Сегодня горно-егерский полк продолжает оставаться уникальным в Казахстане воинским подразделением, в котором наравне с военнослужащими военную службу несут боевые кони. Неоднократные первые места

полка в боевом состязании, а также завоеванные в конном марафоне Армейских международных игр победы доказывают, что боевая подготовка в части ведется на высшем уровне, и бойцы горно-егерского полка держат высокую планку лучших в своем деле.

– Наш полк - это не просто воинское формирование. Это семья, где ценятся честь, дисциплина и взаимовыручка, – подчеркнул нынешний командир части подполковник Алмас Отыншинов. – Мы свято чтим и храним боевые

традиции, заложенные предыдущими командирами, их имена всегда будут в документах горно-егерского полка, как неотъемлемая часть становления, истории и жизнедеятельности части.

В рамках юбилейного мероприятия состоялось торжественное построение личного состава, демонстрация военной техники и награждение отличившихся военнослужащих. Были зачитаны поздравления от Главного командующего Сухопутными войсками

генерал-майора Мереке Кучекбаева и командующего войсками Регионального командования «Юг» генерал-майора Ержана Ибраева. Завершился день концертом

с участием творческих коллективов.

– Сегодня мы не только чувствуем прошлое, но и смотрим в будущее. Уверен, что полк и дальше будет достойно выполнять задачи по защите национальных интересов, – резюмировал юбилейное торжество начальник штаба войск Регионального командования «Юг» полковник Нурлан Карибаев.

Этот юбилей стал напоминанием о том, что в условиях реформ и преобразований главной

ценностью полка остаются люди – те, кто прилагал усилия в начале формирования воинского подразделения, и те, кто сейчас сохраняет воинские традиции, наращивает боевой потенциал, укрепляя тем самым обороноспособность страны.

Дина МУХАРИНОВА,
Владимир МАРТЫНЕНКО
(фото),
пресс-служба Таразского гарнизона

«Қуатты армия – Жаңа Қазақстан»

2025

АІВҮН

